

Dayton Barış Antlaşmasının İdealizm ve Realizm Teorileri Kapsamında Değerlendirilmesi

Evaluation of the Dayton Peace Treaty Within the Scope of Idealism and Realism Theory

Araştırma Makalesi – Research Article

Nimet CEYLAN

Süleyman Demirel Üniversitesi Avrupa Birliği Çalışmaları Bölümü,
nimetceylan07@gmail.com, ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0001-8533-0866

Erjada PROGONATI

Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü,
erjadaprogonati@sdu.edu.tr, ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0001-9198-1136

Öz

Devletler arasındaki modern ve sistematik ilişkiler Westphalia Antlaşması ile başladığı kabul edilmiş, 20. yy.'a gelene kadar da diğer sosyal bilim dalları içerisinde değerlendirilmeye alınmıştır. 20. yy.'a gelindiğinde ise uluslararası sistemi değiştiren iki dünya savaşı ve Soğuk Savaş olmak üzere üç büyük kırılma yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'yla başlayan bu olaylar dizisi ile söz konusu ilişkiler teorik bir temele oturtulmaya başlanmıştır. Dünya düzenini olumsuz yönde etkileyen bu büyük savaşların her birinden sonra, savaşların neden çıktığı, düzenin nasıl yeniden sağlanacağı ve bir daha yaşanmaması için hangi önlemlerin alınması gerektiği hususunda ortaya atılan teorik yaklaşım, kendinden önce oluşturulmuş teorik düşünce sistemini eleştirmiştir. Çünkü mevcut yaklaşım işleyişi sunmuş ancak uygulamada yetersiz kalmış hatta başarısız olmuştur. Bu yaklaşımlardan ortaya çıkartılan teorilerin her biri ise dönemin şartlarına göre yorumlanarak dizayn edilmiştir. Bu dönemde disiplin haline gelen Uluslararası İlişkilerin ilk teorik yaklaşımı, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından barış temin etmeye çalışan idealizm olmuştur. Uluslararası istikrarı sağlamada iddiaları pratiğe dökülemeyen idealizme ilk tepki ise anarşik yapıdaki uluslararası sistemde savaşların engellenemeyeceğini iddia eden realist yaklaşımdan gelmiştir. İleride gelenekselci grupta değerlendirilecek olan bu iki yaklaşım da Uluslararası İlişkilerin gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde içinde farklı etnik gruplar barındıran Bosna-Hersek'te, gruplar arasında çıkan çatışmalar, büyük dünya savaşlarından sonra yaşanmış en kanlı savaş olarak nitelendirilen Bosna Savaşı'na neden olmuştur. Savaş ancak 1995'in sonlarına doğru uluslararası örgütlerin müdahalesiyle imzalanan Dayton Barış Antlaşması ile durdurulabilmiştir. Müdahale edilmesinin başlıca nedeni ülkenin barış ve refahından daha çok Avrupa'nın güvenliğini tehdit etmesi olmuştur. Zira imzalanan Antlaşma amacına hizmet etmekten ziyade müdahale eden uluslararası örgütlerin kendi çıkarlarına hizmet etmiş ve bu çıkarlar doğrultusunda ülkede yeni bir devlet yapısı inşa edilmiştir. Bunun sonucunda Antlaşma sorunları çözmekten çok uzak kalmış hatta yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Bugün dahi ülke içerisindeki çatışmaların devam ettiği ve bu Antlaşmanın ihtiyaçları karşılamadığı gerekçesiyle yeni çözümlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu çalışmada, Uluslararası İlişkileri teorik temele oturtan idealizm ve realizm, Bosna Savaşı ve Dayton Barış Antlaşması kapsamında somutlaştırılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Bunun için öncelikle iki teori ve aralarındaki uyumsuzluklar açıklanarak genel çerçeve oluşturulmuştur. Devamında ise büyük devlet ve uluslararası örgütlerin söz konusu Savaş ve Barışta, teorilere yön veren tutum ve davranışları incelenmiştir. Bu doğrultuda da uluslararası anlaşmaların nasıl olması gerektiği ve nasıl olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Dayton Barış Antlaşması, İdealizm, Realizm, Uluslararası İlişkiler

Abstract

It was accepted that the modern and systematic relations between the states started with the Treaty of Westphalia and were evaluated in other social sciences until the 20th century. In the 20th century, there were three major breaks, namely the First World War, the Second World War and the Cold War, which changed the international system. With this series of events that started with the First World War, these relations began to be placed on a theoretical basis. After each of these great wars, which negatively affected the world order, the theoretical approach put forward about why the wars broke out, how to restore order and what measures should be taken to prevent it from happening again, criticized the theoretical thought system that was formed before it, because the current approach provided the operation, but in practice it was insufficient or even unsuccessful. Each of the theories revealed from these approaches has been interpreted and designed according to the conditions of the period. Idealism, which tried to provide peace after the First World War, was the first theoretical approach of International Relations, which became a discipline in this period. The first reaction to idealism, whose claims cannot be put into practice in ensuring international stability, came from the realist approach, which claims that wars cannot be prevented in the anarchic international system. These two approaches, which will be evaluated in the traditionalist group in the future, have made important contributions to the development of International Relations. In the 1990s, conflicts between the groups in Bosnia and Herzegovina, which included different ethnic groups, caused the Bosnian War, which was described as the bloodiest war after the great world wars. The war could only be stopped with the Dayton Peace Agreement, which was signed with the intervention of international organizations towards the end of 1995. The main reason for the intervention was to threaten the security of Europe rather than the peace and prosperity of the country. Because the signed Treaty served the interests of the intervening international organizations rather than serving its purpose, and a new state structure was built in the country in line with these interests. As a result, the Treaty remained far from solving the problems and even brought new problems with it. Even today, for the conflicts within the country continue and this Treaty does not meet the needs, new solutions were needed. In this study, idealism and realism, which put International Relations on a theoretical basis, have been tried to be embodied within the scope of the Bosnian War and the Dayton Peace Treaty. For this purpose, a general framework was formed by explaining the two theories and the inconsistencies between them. Afterwards, the attitudes and behaviors of the great states and international organizations that shape the theories in the War and Peace in question were examined. In this direction, it has been tried to reveal how international agreements should be and how they are.

Keywords: Bosnia-Herzegovina, Dayton Peace Agreement, İdealism, Realism, International Relations

Giriş

Güncel uluslararası ilişkiler¹ sisteminin iyi analiz edilebilmesi için tarihsel sürecinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bu süreç içerisinde değişen konjonktüre ayak uydurabilmek oldukça önemli ve bunun yolu da devletler arasındaki ilişkilerden geçmektedir. Bu ilişkilerin nasıl sağlanacağı hususunda ise çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir.² Bu yaklaşımlar sonucu uluslararası alandaki ilişkiler teorik temele oturtularak Uluslararası İlişkiler özerk bir disiplin haline gelmiştir. Şüphesiz bu yaklaşımların hepsinin bu disiplinin gelişimine ve ilerlemesine katkısı yadsınamaz. Ancak özellikle kurucu teori olarak bahsedilen idealizm ve bu kurucu teoriyi eleştirerek kimlik kazanan realizm, disiplinin bugünkü halini almasında temel yapıtaşı görevi görmüştür.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya düzeninin değişimi dolayısıyla uluslararası alandaki ilişkiler de köklü değişikliklere ve yeniliklere uğramıştır. Bu ilişkilerde en başından beri savaşlardan nasıl kaçınılabileceği konusunda ilerleme kaydedilmiş hatta ilk başlarda savaşların olmadığı ideal sistemler düşünülerek bunlar kavramlara ve sonrasında uygulamaya

¹ "Uluslararası İlişkiler" yazımı disiplinden, "uluslararası ilişkiler" yazımı ise devletler arasında olan ilişkilerden söz etmektedir.

² İlgen, 2019: 247.

dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bunun yanında uluslararası ilişkilerdeki davranışları etkileyen güç potansiyeliyle ve koşullar dâhilinde bu potansiyelin uygulanmasıyla da yakından ilgilenilmiştir.³

Avrupa kıtasında 1992 yılında başlayan ve büyük trajedi içinde yaşanan Bosna Savaşı ancak 1995 yılının sonlarına doğru Dayton Barış Antlaşması ile durdurulabilmiştir. Teoride bir uzlaşma olan bu Antlaşma, Savaşı her ne pahasına olursa olsun durdurabilmek amacıyla dönemin olağanüstü şartlarına göre hazırlanmıştır. Ancak pratikte sorunu çözmek bir yana daha ülke için yeni sorunları beraberinde getirmiş ve günümüzde çözüm için yeni arayışlar olsa da henüz bir sonuç sağlanamamıştır.⁴

Bu çalışmada, uluslararası alandaki ilişkilerin gelişim sürecinden yola çıkılarak teorilerin oluşumundan ve bu ilişkilerin disiplin olma yolunda teorilerin katkısından bahsedilmiştir. Bu teorilerin ilki ve “Uluslararası İlişkilerin” kurucusu olarak kabul edilen idealizmin ve idealizmi eleştiren realizmin bakış açıları ile bu iki teori arasında çıkan tartışma eşliğinde Bosna Savaşı ve akabinde Dayton Antlaşması değerlendirilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda yine bu çerçevede Bosna Savaşı’nı durdurabilmek ve uluslararası güvenliği sağlayabilmek için yapılan Dayton Barış Antlaşması’nın vaka analizi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Tüm bu süreçlerin içine dâhil olan büyük devletlerin ve uluslararası örgütlerin nasıl tepki gösterdiği ve bu tepkilerin hangi amaçlara hizmet etmek için verildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunlar ortaya konurken ise söz konusu Savaşın yapıldığı dönem ve şartlar ile Antlaşmanın Bosna-Hersek’e getirdiği durumlar incelenmiştir.

1. Uluslararası İlişkiler ve Teorilerinin Gelişimi ile Genel Çerçeve

Uluslararası sistemin ve ilişkilerin değişim ve dönüşümlerini anlayabilmek için uluslararası alanın kurumsallaşmasını sağlayan teorik yaklaşımlara yakından bakmak gerekmektedir. Devletlerin siyasi, ekonomik, askeri ilişkileri ve stratejileri de bu şekilde daha kolay anlaşılabilir. Buradan hareketle Uluslararası İlişkilerin gelişimine bakılacak olursa devletler arası ilişkilerin başladığı ilk yıllara kadar gitmek mümkündür. Ancak bu zamanlardaki ilişkiler ulus ve/veya devlet araçlarından yoksun olduğu için uluslararası ilişkilerin başladığı dönem olarak 15. ila 17. yy. arasında modern ulus devletlerin kurulmasına neden olan siyasi otoritenin merkezileştiği ve toplumsal grupların kendi aralarındaki ilişkileri sözleşmeye dayandırmak zorunda kaldıkları dönem kabul edilmektedir.⁵ Hatta kurumsallık ve pratik sonuçları bakımından 1648 Westphalia Antlaşması⁶ ile oluşturulan düzen asıl milat olarak kabul edilmektedir.⁷ 1648’den sonra yaşanan yeni gelişmeler, sorunların çözümlenmesini ve dünyanın giderek karmaşıklaşan düzeninin yorumlanmasını zorlaştırmıştır. Özellikle bu dönemin hemen ardından gelen Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi sosyal bilimlere tamamen etkilemiş ve içerisinde yer alan bütün disiplinlerin sınırlarını kaldırarak hepsinin birbiriyle iç içe geçmesine

³ Dunn, 1948: 145.

⁴ Gedik ve Köküsarı, 2014: 25.

⁵ Aydın, 2018: 237.

⁶ Ortak bir görüş ile günümüz dünyasının temelleri 1618-1648 tarihlerinde Avrupa devletlerinin arasında yaşanan ve Avrupa tarihinin en yıkıcı savaşlarından birisi olan 30 Yıl Savaşları’nın sonunda imzalanan antlaşma ile atıldığı kabul görmektedir. Bu barış antlaşması ile modern siyaset anlayışına dayalı bir devlet yapısı ve söz konusu devletler arasında herhangi bir üstün otoritenin olmadığı bir ortamda çıkar ve güç mücadelesi mantığı çerçevesinde bir arada yaşamının kuralları ile egemen eşitliğe dayalı bir ilişki biçimi oluşmuştur. Bu düzene uluslararası sisteminin prototipi söylemi de yanlış olmayacaktır. 17. yy.’da başlayan bu sistem 20. yy.’ın sonuna kadar özünü korumuştur (daha fazlası için bkz. Kurubaş, Ocak 2012: 15). Bu sistem, Batılılar (Avrupalılar) arasında eşit/yatay bir ilişkiyi oluştururken Batılı olmayan -Diğerleri- ile Batılılar arasında eşitsiz/dikey (hegemonik) bir ilişki ve “uygar-barbar” ayrımı oluşturmuştur (Falk, 2005, Akt. Kurubaş, 2012: 24). Westphalia Antlaşması için ayrıca bkz. https://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp

⁷ Özlük, 2009: 241

neden olmuştur. Tüm bu süreçlerde Uluslararası İlişkiler de tarih, hukuk, siyaset bilimi gibi bilimlerin içerisinde ele alınmıştır.⁸

20. yy.'a gelindiğinde özellikle Dünya Savaşları'nın yaşanması ile kırılmalar meydana gelmiş ve bu kırılmalar sonucunda oluşan sorunlar uluslararası ilişkilerin daha karmaşık bir hal almasına, açıklanıp analiz edilmesinin güçleşmesine neden olmuştur. Sorunların nedenlerinin araştırılıp çözümlenebilmesi için düşünceler üretilerek teoriler geliştirilmeye başlanmıştır.⁹ 19. yy.'dan itibaren diğer disiplinlerin, üniversitelerde kurulan bölümlerin, kitapların katkılarıyla ve Birinci Dünya Savaşı'nın etkileriyle birlikte teorik temele oturtulmaya çalışılan ve diğer disiplinlerin içerisinde söylem olmaktan çıkarak disiplin haline gelen Uluslararası İlişkiler tam bir özgünlük elde edememiş olsa da otonomisini kazanmıştır.¹⁰ David Davies tarafından 1919'da Galler-Aberystwyth'de University College of Wales'de dönemin ABD başkanı Woodrow Wilson'a¹¹ atfedilip başkanlığına da Alfred Zimmern'in getirildiği ilk Uluslararası İlişkiler kürsüsü kurulmuştur.¹² Kısacası Uluslararası İlişkilerin sosyal bilimlerde bir disiplin haline gelmesi ve gelişmesinde daha önceki gelişmeler etkili olmuş olmakla birlikte özellikle ve teorik olarak Birinci Dünya Savaşı etkili olmuştur.¹³ Disiplinin ilk yıllarında verilen Uluslararası İlişkiler eğitiminde daha çok savaş ve çatışma ile barış ve işbirliği konuları yer almış ve belli başlı savaş ve barışla ilgili unsurlara odaklanılmıştır. Bu unsurları şöyle sıralamak mümkündür: I) uluslararası çıkarların önceden belirlenebilmesi, II) insanların ve dolayısıyla toplumların ortak mirasa katkısının vurgulanması, III) özellikle din ve ırk fark etmeksizin insanların eşit kabul edilmesi, IV) insanlık tarihinin özünün ortaklığının fark edilmesi, V) ulusal menfaat yerine tüm dünya menfaatine yönelik kazançların tespit edilip ona göre hareket edilmesi.¹⁴

Hollis and Smith'e göre Birinci Dünya Savaşı'ndan genel olarak ders niteliğinde çıkartılabilecek dört temel sonuç vardır. İlk olarak savaşın, devletlerin dış politikalarında başvurabilecekleri rasyonel bir araç olarak görülmesi yanlış bir hareket olmuştur. İkincisi liderlerin dahi kontrol edemeyeceği süreçlerin olabileceği görülmüştür. Üçüncü olarak savaşın temel nedenlerinden biri liderler arasında yanlış anlaşılma ve söz konusu devletlerdeki demokratik hesap verilebilirliğin eksikliği olduğu ve son olarak çatışma ve gerilimlerin, demokrasinin yayılması ve devlet olabilme ile ortadan kaldırılması mümkün olabileceği anlaşılmıştır. Sonuç olarak da savaş sonunda kazanan bir tarafın olmadığı, her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği görülmüştür.¹⁵ Bu sonuçlar dâhilinde uzman ve akademisyenler tarafından, aynı şeylerin tekrar yaşanmaması için savaşın nedenlerine ve çözümlerine odaklanılmış ve barışın oluşturulması için planlar yapılmıştır.¹⁶ Böylece sosyal disiplinlerin en yenisi olan Uluslararası İlişkiler oluşturulmuş ve ilişkilerin temel aktörü olan devletlerin, aralarındaki ilişkilerinin nasıl daha iyi olabileceği üzerine teorilere odaklanılmıştır.¹⁷

Uluslararası İlişkilerin cevap bulmaya çalıştığı “savaşlar neden çıkar”, “milliyetçilikten dolayı mı yoksa ideoloji kaynaklı mıdır”, “sebep insanların saldırganlığı mıdır”, “devletler arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizliğin nedeni nedir”, “dünyanın bir hükümeti olsa savaşlar önlenebilir miydi”, “barış içinde yaşamaya olan engeller nedir” gibi bir takım soru(n)lar vardır. Bu sorulara göre Uluslararası İlişkilerin tarih, siyaset bilimi gibi bilim dalları içerisinde incelenmesinin ötesinde ekonomi, psikoloji gibi bilim dallarının kapsamına da dâhil olduğu görülmektedir. Bu durum da uluslararası ilişkilerin nasıl çalışılacağı konusunda görüş farklılıklarını ortaya

⁸ Ateş, 2009: 11; Dunn, 1948: 144; Özlük, 2009: 238.

⁹ Rice, 2006, Akt. Ateş, 2009: 11; Özlük, 2009: 238.

¹⁰ Little, 1999: 292; Özlük, 2009: 238.

¹¹ Wilson Chair of International Politics.

¹² Booth, 1991: 527; Duchene, 1973: 61.

¹³ Dunne, 1996, Dunn, 1948, Akt. Çalış ve Özlük, 2007: 225.

¹⁴ Evans, 1924: 488.

¹⁵ Hollis and Smith, 1990: 18.

¹⁶ Little, 1999: 292.

¹⁷ Çalış ve Özlük, 2007: 226.

çıkarmaktadır. Her araştırmacı, uzman, bilim adamı ya da teorisyenin kendi odak noktalarından konu ya da sorunu ele almaları disiplinin teorileşmesini zorlaştırmış ve teorileşmenin de bakış açılarına göre farklılaşmasına neden olmuştur.¹⁸ Üstelik bu durum sadece odak noktalarına göre değil, aldıkları eğitim, kişisel ve tarihsel tecrübeleri, ideolojileri ya da dünya görüşlerine göre de şekillenmiştir.¹⁹ Dolayısıyla bu farklılıklar tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar bir önceki teorinin eksikliklerini göz önünde bulundurup disiplinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Zira sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinden sonra oluşmuş bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler daha hızlı büyüme kaydetmiş ve gittikçe daha cazip bir çalışma alanı olmaya başlamıştır.²⁰

1.1. İdealizm

17. yy.'da dönemin felsefi düşünürü J. Locke, bireysel özgürlük üzerine temellendirilen Liberalizmin kurucusu sayılmaktadır. 18. yy.'da siyasi bir hareket olarak ortaya çıkan ve 19. yy.'da gelişen liberalizm, idealizmin şekillenmesinde etkili olmuş ve dolayısıyla J. Locke idealizmin felsefi temellerini oluşturmuştur. Liberalizm, doğasında insanların iyi olduğu ve savaşlara devletlerin otoriter biçimde örgütlenmeleri neden olduğu görüşünü savunmuştur.²¹

20. yy.'da ABD, uluslararası ilişkileri hiçbir devletin etkilemediği kadar etkilemiştir. ABD'nin kendi ülkesinde demokrasiyi kusursuz bir şekilde uygulayıp diğer tüm ülkelere de yaymak isteme düşüncesi ile yine ABD'nin kendi değerlerini tüm dünyaya yaymak isteme düşüncesi tamamen birbiriyle çelişiyor olsa da demokrasiye, serbest pazar ekonomisine ve uluslararası hukuka uygun küresel bir sistemi, uluslararası düzen olarak öngörmüştür. Ne var ki ABD'nin bu öngörüsü diğer devletler tarafından "ütopik" olarak nitelendirilmiştir. ABD ona rağmen ABD'nin, dünyanın en iyi yönetim şekline sahip olduğunu ve dünyanın geri kalan kısmı eğer barışı istiyorsa ABD'nin öngördüğü sistemin uygulanmasının şart olduğu inancını empoze etmiştir. Dünyanın en büyük ekonomisine sahip olan ABD, Birinci Dünya Savaşı'na 1917'de dâhil olmasıyla ise savaşın kaderini değiştirmiştir. Bu tarihten itibaren güç bakımından da ağırlığını hissettirmiş ve Amerikan değerlerinin hayata geçirilmesini sağlamıştır.²² İnsanlar ve devletler, uluslar arasında nasıl daha iyi ekonomik ve siyasi işbirliği sağlayabilir, istikrarlı, güvenli ve ortak çıkarlara hizmet eden uluslararası ilişkiler nasıl oluşturulabilir düşüncesiyle dönemin ABD başkanı Wilson²³ savaş henüz bitmemişken 1918'de bu konudaki görüşlerini on dört temel ilkele sunmuştur. Bu ilkeler, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD tarafından kurulması istenen dünyayı açıklamıştır. Dünya düzeninin idealist mimarı olarak kabul edilen Wilson²⁴ oldukça az ama yol gösterici olan bu ilkeleri ile galip ya da mağlup fark etmeksizin, güçlü güçsüz ayırmaksızın demokrasi ve hukuka uygun bir dünya tasarlamıştır.²⁵ Bu şekilde mevcut uluslararası düzeni değiştirmeyi hedeflemiş ve bu yüzden de var olan sistemi değiştirmek yerine yeniden kurmak isteyen Avrupalı devletler ile ters düşmüştür.²⁶ Wilson tipik

¹⁸ Aydın, 1996: 75.

¹⁹ Weber, 1949: 84.

²⁰ Spegele, 1982: 294.

²¹ Eralp, 2019: 62.

²² Kissinger, 2000: 11-12. Milletler Cemiyeti ve Antlaşması, Briand-Kellogg Paktı bu değerlerin pratik uygulamalarının başlıcalarıdır. Ayrıca iki kutuplu sistemden ABD'nin süper güç olarak kalması da Amerikan ideal ve değerlerinin işlevselliğine kanıt olmuştur (Kissinger, 2000: 12).

²³ Gözen, 2019: 86; Smith, 1995: 62.

²⁴ Dallek, 1991: 106; Gözen, 2019: 86.

²⁵ Kissinger, 2000: 251-252.

²⁶ Kissinger, 2000: 13. Savaşın ardından 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda Wilson ilkelerine ters düşecek şekilde savaş anında kararlaştırılmış olan gizli anlaşmaların uygulanması, sömürgecilik yerine manda ve himaye, savaş tazminatı yerine savaş onarımı kavramlarının kullanılması var olan sistemi yeniden kurmak ya da meşrulaştırmak istemelerinin göstergeleridir (Kissinger, 2000: 12-13). Wilson İlkeleri ve Milletler Cemiyeti aracılığındaki İdealist politika girişimi, Avrupa devletlerinden özellikle İngiltere ve Fransa'nın güç rekabeti ve çıkar hesapları nedeniyle başarısız olmuştur. Bu devletler İdealist düşünceyle çelişen faaliyetlerde bulunmuşlardır. İki savaş arası dönemde Sovyetler Birliği'ne karşı güç dengesi kurmak amacıyla Hitler Almanyası ve Mussolini

bir idealist olarak, ilkelerinin yanı sıra liberal demokratik devletlerin bir araya gelmesiyle uluslararası barış ve güvenliğin tesis edileceğini ve savaşın bir politika aracı olmaktan çıkarılabileceğini savunmuştur.²⁷ Bunlar ışığında ABD, idealizmin temel niteliklerini, ABD'nin dünya barışı için silahsızlanma, self-determinasyon, açık diplomasi, uluslararası güvenlik gibi ilkeler doğrultusunda tüm dünya için hizmet ettiğini göstermeye çalışmıştır. Ne var ki tüm bunlar ABD'nin kendi çıkarlarına hizmet eden siyasi bir araçtan başka bir şey değildir. Misal, ABD sömürgecilik yarışına geç kalmış ve self-determinasyon ile Bolşeviklerin Enternasyonal politikasına tepki göstermiştir. Buradan okunacak olunursa Özkan ve TESAD'a göre Wilson'un sözde idealizmi, "Amerikan realizmi"nin kendisidir demek yanlış olmayacaktır.²⁸

Wilson ile sembolleşen, barışçı bir dünya düzeninin kurulmasını hedefleyerek kurumsallaşan bu görüşler, idealizm olarak adlandırılan yaklaşımın temelini oluşturmuş ve birçok düşünür de bu yaklaşıma etki etmiştir. Bu düşünürler çalışmalarında savaşa, savaş öncesindeki ortamın neden olduğundan söz etmişler, bu ortamı inceleyerek de çıkarımlarda bulunmuşlar ve geleceğin barış ortamını oluşturabilmek için ilerleme planı çizmişlerdir.²⁹ Yine bu yöndeki çıkarımlardan bir diğeri ise; çevrenin insan davranışlarını etkilediği ve dolayısıyla çevresel koşulların iyileştirilmesi halinde insan davranışlarının da iyileşmesi muhtemel olacağı için³⁰ savaşlar otomatik olarak duracak ya da en azından savaşların etki ve şiddeti azalacaktır.

İdealizmin doğası açıklandıktan sonra şunu belirtmekte fayda vardır: Bazı kesimlerce, temelde idealizm ve kendini İdealist olarak niteleyen bir kesimin olmadığı, bunun tamamen Realistler tarafından oluşturulmuş bir kavram olduğuna değinilmektedir. Realistler kendi görüşlerini ortaya koyduktan sonra iki dünya savaşı arasındaki dönemde kendi yaklaşımlarına ters düşen yaklaşımları "İdealizm" ya da "Ütopyacılık" olarak nitelendirmiştir.³¹ Yani bu kavram realizmin kendi kimliğini oluşturmasının bir parçası olmuştur. Realistler, Birinci Dünya Savaşının bir benzerini daha yaşamamak adına çareler üreten ve barışçıl ideal bir dünya hayal eden İdealistleri ütopya peşinde koştukları için basitleştirmiş ve eleştirmiştir. Bunun sonucunda da kendi yaklaşımlarını oluşturmuşlardır. Oysa idealistler tamamen hayal dünyasında değil gerçek dünyadaki pratiklerden –savaşlardan- yola çıkarak dönemin reel-politiği çerçevesinde de düşünceler ortaya koymuştur. Ayrıca realizmin oluşmasına temel hazırlayan idealizm, sadece realizmin değil güncel yaklaşımların da kökeninde yer almaktadır.³² Ayrıca uluslararası alan, idealizm sayesinde kurumsallaşmaya başlamıştır. Ve bu kurumsallaşmada günümüzde dahi idealizmin izlerine rastlanmaktadır.³³ Sorun İdealist düşüncelerden değil bu düşünceleri evirip çıkarlara hizmet etmek için kullanan düşünce ve kesimlerden kaynaklanmaktadır.

1.2. Realizm

Realizm, bir devletin ilk ve en temel sorumluluğunun diplomasi, ulusal çıkar ve gücü arttırıp güvenliği sağlamak olduğu ve tüm bunlar için savaşın kendisi de dâhil olmak üzere gerekli olan her türlü aracın kullanılması olarak tanımlanmıştır.³⁴ Thucydides, Machiavelli ve Hobbes

İtalyası'na yakınlaşmıştır. Dolayısıyla Wilson İdealizmi yerine Machiavelli Realizmi anlayışına göre hareket etmişlerdir. Böylece yine Birinci Dünya Savaşı öncesi gibi kutuplaşma ve güç rekabeti oluşmaya başlamış ve İkinci Dünya Savaşı'na neden olmuştur. Bu durum da idealizmin işlerliğinin sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur. Yine İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, Almanya'nın yayılmacılık politikası da Wilson İlkeleri ile ters düşen hamleler olmuştur. (Gözen, 2019: 87).

²⁷ Gavin, 1997, Akt. (Çalış ve Özlük, 2007: 228.

²⁸ Özkan, 2019: 12; TESAD, 02.06.2019, <https://www.tesadernegi.org/yitirilen-bir-teori-idealizm.html?93acee&93acee> e.t. 09.06.2021.

²⁹ Eralp, 1996: 63-64.

³⁰ Arı, 2012: 22.

³¹ Bull, 1972, Akt. Eralp, 2019: 60.

³² Eralp, 2019: 60-61.

³³ Eralp, 2019: 68.

³⁴ Gavin, 1997: 632.

çalışmaları ve yazılarıyla realizmin temellerini oluşturmuştur.³⁵ Yaklaşımlarıyla devletleri uluslararası sistemin ana aktörü olarak görmüşler ve devletin, güvenlik ve zenginliğini arttırmak adına güç kullanımına başvurmasının normal olduğunu savunmuşlardır. Thucydides'in Peleponnez Savaşı adlı eseri uluslararası sistemin anarşik yapısına dair analizleri ile iç ve dış politikayı çözümleyebilmek için kilit kavramları vermiştir.³⁶ Thucydides'in açıklamalarından sonra, siyaset bilimi başta olmak üzere çeşitli disiplinlerden bilim adamları savaşları önleme ya da en azından etkileri ile sonuçlarını hafifletme üzerine çalışmışlardır. İktidarların ve karar vericilerin istedikleri amaçlara ulaşmak için neden diğer araçlar yerine savaşı ve dolayısıyla askeri gücü araç olarak tercih ettiklerini araştırmışlardır.³⁷ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanan ve ekol haline gelen realizmin çıkış noktasının elbette ki tarihi seyri çok daha geniştir. Çalışmanın kapsamı dâhilinde çok geçmişe gitmeden bugünkü uluslararası sistemin temelini 17. yy.'da Avrupa'da atıldığı konusunda fikir birliği vardır. 17. yy.'a kadar Avrupalı devletler siyasal bir birlikten ziyade din çatısı altında ittifak halinde papalık komutasında hareket etmiştir. Ancak mevcut siyasal sistem bu dönemden sonra sorgulanmaya başlamıştır. Siyasal birliğin sağlanamamış olması ve iktidar mücadeleleri dolayısıyla sorgulanan sistemde "ulusal çıkar" kavramı uluslararası ilişkiler literatürüne girmiştir. Gücün nasıl dağıtılacağı ve uluslararası sistemde temsilin nasıl sağlanacağı konusunda sorular ortaya çıkmış ve sorular ancak Dünya Savaşları'nın yaşanmasıyla cevap bulmaya başlamıştır.³⁸

İdealistlerin, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası alanda kalıcı barışı ve bir daha aynı felaketlerin yaşanmamasını sağlayabilmek için attıkları adımlar ne yazık ki istenen sonuçları vermediği ve İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasını önleyemediği için Realistler de bunun nedenlerini açıklamaya koyulmuştur. Bu dönemde E. H. Carr, H. J. Morgenthau gibi önde gelen Realist temsilcilerin düşünceleri, dönemin Birleşik Krallık Başbakanı W. Churchill ve Amerikalı diplomat/tarihçi olan G. F. Kennan³⁹ başta olmak üzere dönemin tarihçi ve siyasetçilerin uygulamalarıyla desteklenmiştir.⁴⁰ Realistlerin açıklamaları disiplinin literatürüne yeni kavramların girmesine neden olmuştur. Bu kavramlar şu şekilde sıralanabilmektedir: Merkezi bir hükümetin yokluğu uluslararası ortamda "Anarşi"nin meydana gelmesine neden olmuştur. Yani uluslararası alanı anarşik hale getiren devletlere neyin yapıp neyin yapmaması konusunda emir verebilecek bir üst otoritenin olmayışıdır. Oysa devletlerin her birinde bu otorite mevcuttur ve bu farklılık karışıklığa neden olmaktadır. "Devlet", anarşik olan bu ortamda bireye karşı kendi çıkarlarını koruyan ve arttırmaya çalışan akıllı bir varlık olarak tanımlanmış ve "Akılsal/Rasyonel" davranacağı düşünülmüştür. Devlet için kurulu olduğu toprakta ve bu toprakta yaşayan insan toplulukları üzerinde mutlak bir "Egemenlik" söz konusudur. Mesela bu insanlar arasında çıkacak olan bir sorunda nihai karar verici devlettir. Aynı zamanda söz konusu devlet diğer devletlere karşı da bağımsızdır. Egemenlik ve bağımsızlık için devletlerin önceliği her zaman "Ulusal Çıkar" olmalıdır. Çünkü merkezi bir otorite yoktur ve her devlet kendi güvenliğini kendi sağlamak zorundadır. Realistler için anarşik

³⁵ Brian C. Schmidt, Uluslararası İlişkilerin teoriler kapsamında değerlendirilmesi ve geçmişe –realizm örneğinde Thucydides, Machiavelli gibi tarihteki figürlere- dayandırılmaması gerektiğini, bunların yeni girişimler olduğunu ileri sürerek geçmişe götürmenin doğru olmadığından söz etmiştir. Disiplini daha iyi anlayabilmek için bu alanda çalışan kişilerin tartışmalarına ve disiplinin tarihini yazmak yerine uzmanları tarafından nasıl algılandığına odaklanılması gerektiğini savunmuştur. Buna dayanak olarak da uluslararası alanda yaşanan olaylar ile bu alanda çalışan kişilerin düşünceleri arasında zamansal örtüşmenin bulunmayacağını iddia etmiştir (Schmidt, 1998, Akt. Özkan, 2019: 12).

³⁶ Kakışım, 2017: 28-29.

³⁷ Levy, 2002: 453.

³⁸ İlgen, 2019: 247.

³⁹ SSCB ile ABD arasındaki ilişkilerle ilgilenen bu tarihçi, Marshall Planı'nın geliştirilmesinde dahi önemli katkılar sağlamış ancak daha sonra ABD dış politikalarını eleştirip SSCB ile yakınlaşma sağlanması gerektiğini dile getirince ABD tarafından dikkate alınmamıştır. Büyükelçilik görevi için Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'da bulunmasından sonra Realist bir yol izleyerek önceki düşüncelerinin tam tersi bir güzergâhta ABD'yi ve politikalarını eleştirmeye başlamıştır (Britannica, George Frost Kennan, <https://www.britannica.com/biography/George-F-Kennan> e.t.23.05.2021).

⁴⁰ Ateş, 2009: 17; Gözen, 2019: 87.

bir ortamda dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, her devletin “Güvenlik” konusunu önceliği yapması gerektiğidir. Çünkü devletin kendi devamlılığını sağlaması ulusal güvenliğine bağlıdır. Öyle ki askeri güce sahip olan devletler anarşik ortamda istedikleri siyasi sonuçları çok daha kolay elde edebildikleri için güvenliklerini de sağlamada başarılı olmaktadır. Bu nedenle ulusal güvenlik konusuna istinaden siyasi/askeri konular “Yüksek Politika(High Politics)/Birincil Konular”ı, ticari, mali, sağlık, çevre gibi konular ise “Alçak Politika(Low Politics)/İkincil Konular”ı oluşturmaktadır. Güvenliğin sağlanması da “Güç” sayesinde. Güç, başkalarına emir verme ve bu emirlerini yerine getirebilme kabiliyetidir. Güvenliğin ancak güçle sağlandığı anarşik ortamda devletler arasındaki “Güçler Dengesi”nin de güvenliği sağlayıp savaşları engelleme ya da en azından askeri orana düşürme konusundaki etkisine dikkat çekilmiştir. Anarşinin getirdiği bir sonuç olarak “Savaş” aynı zamanda anarşik ortama uyum sağlayamayan devletlerin, dolayısıyla yöneticilerin yol açtığı felaketlerdir. “Güçler Dengesi” ile “Savaş” kavramlarının aynı anda kullanılması realizme karşı yürütülen eleştirilerin de biri olmuştur.⁴¹ Ancak bazı kuramcılar uluslararası ilişkilerin “Güçler Dengesi” yerine “Hegemonya” üzerine kurulu olduğundan söz etmiştir.⁴² Tüm bu kavramlar ve fazlası disiplinin kuramsal yapısının oluşmasına, bilimsellik kazanmasına ve kendinden sonra gelen kuramsal çalışmaların gelişmesine katkı sağlamıştır. Realist paradigmanın devamı niteliğindeki yaklaşımlarda kabul edilen kavramlar, daha sonra eleştiri şeklinde oluşan kuramlarda yeniden tanımlanmaya çalışılmıştır.⁴³

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından mağlup devletlerden Almanya ve Japonya gibi devletlerin artan milliyetçilik duygularıyla dönemin var olan sistemini değiştirmeye çalışmaları uluslararası alandaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Ayrıca 1929’da ABD’nin yaşamış olduğu Büyük Buhran uluslararası ekonominin çökmesiyle sonuçlanmıştır. Haliyle 1930’lu yıllarla birlikte barış teması etrafında toplanan ve İdealist düşüncelerle nitelendirilen uzmanların görüş ve yaklaşımlarının işlerliği sorgulanmaya başlanmıştır. İdealizmin ve kurumsallaşmanın en önemli eserlerinden olan Milletler Cemiyeti de uluslararası alandaki sorunlara çözüm getiremediği gerekçesiyle eleştirilmiş ve yeni arayışlara hız kazandırmıştır.⁴⁴ İdealist çözümlerin sorunları çözemediği algısı sonucu İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra güç ilişkileri ön plana çıkartılarak realizmin gelişmesine ortam hazırlanmıştır. Yeni oluşturulacak olan düzende Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan düzendeki hataların tekrarlanmaması adına olması gereken değil olan güç ilişkileri çevresinde şekillenen görüşler artmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra lider konumunda yerini alan ABD de bu güç ilişkilerine önem verirken, bu ilişkilerde özellikle askeri boyut ön planda tutulmuştur. Askeri boyut bilhassa Savaştan sonra kutuplaşmanın olduğu uluslararası sistemde Soğuk Savaş’ın başlamasıyla ve uluslararası siyasi ve askeri gerginliğin oluşmasıyla etkisini arttırmıştır. Realizm, bu dönemde güç dengesi etrafında ABD’nin silahlanma yönelişini de meşrulaştırmıştır.⁴⁵

1.3. Teoriler Arasındaki Tartışmalar (Great Debates)

Uluslararası İlişkiler, otonomisini kazanmasıyla kendi içinde tam bir oйдаşma sağlanamamış ve bazı tartışmalar ortaya çıkmıştır. Özellikle yüz yıllık tarihinde üç büyük tartışma önem arz etmektedir (Özlük, 2019: 250). Disiplinin ilk tartışması olarak değerlendirilen idealizm/realizm tartışması disiplinin terimlerini oluşturarak sınırlarını çizmiştir.⁴⁶ Tartışmayı temellendiren en önemli unsur ise pratikte yaşanan gelişmeler olmuştur.⁴⁷ Birinci Dünya Savaşı’nın tüm dünya üzerindeki etkileriyle yeni bir uluslararası sistem oluşturulurken temel ve ortak beklenti bu

⁴¹ Ateş, 2009: 17-19.

⁴² Keohane, 1984, Akt. Ateş, 2009: 19.

⁴³ Ateş, 2009: 19.

⁴⁴ Eralp, 1996: 68-69.

⁴⁵ Eralp, 1996: 71, 80.

⁴⁶ Çalış ve Özlük, 2007: 226.

⁴⁷ Thompson, 1982: 328.

sistemin savaştan uzak barışa eğilimli unsurlar ile şekillendirilmesi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki bu dönem pratiğin teoriyi şekillendirdiği bir dönem olmuştur. Dolayısıyla disiplinin ilk yılları barışın nasıl tesis edilmesi gerektiğine yönelik çalışmalar yapan ve sürdürülebilir barışı tasavvur eden idealist paradigma ile iktidar ve güç mücadelesi içinde bulunan anarşik yapıda savaşın nasıl önlenmesi gerektiği üzerine çalışmalar yapan realist paradigma arasındaki tartışma ile geçmiştir.⁴⁸ 1930'larda "uluslararası işbirliği"nin yerini "güç siyaseti" almasına kadar hâkim olan paradigmaya idealizm ismini takan realistler bunu kendi varlıklarını meşrulaştırmak için yaptıkları hususunun daha önce de bahsi geçmiştir.⁴⁹ İdealizm, disiplin tarihi inşası döneminde oldukça etkili olmuş ve realistler de kendi disiplin tarihini şekillendirirken bunu göz önünde bulundurmışlardır. Zira bir paradigmanın geçmiş ve şimdiki olayları bir öncekine göre nasıl daha iyi açıklayabilirse o denli ilerleme sağlayabilmektedir. Realistler de idealistlerin kimliklerini kendilerine uygun bir şekilde dizayn ederek kendi kimliklerini oluşturmuşlardır. Sosyal kimlik oluşturmak ve bunu sürdürmek disiplinin inşasında ve algılanmasında temel gerekliliklerdendir. Bir kimliğe sahip olmadan kendini idealist, realist vb. şeklinde tanımlamak imkânsızdır. Bu durum da disiplinin tarihinde, bahsedildiği gibi birden fazla tartışma yaşanmasına neden olmuştur.⁵⁰

İdealistler ve realistler görüş olarak birbirlerini farklı olarak değerlendirirler de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen Gelenekselciliği eleştiren Davranışsalcılar her ikisinin de hatta tamamen kendinden önceki dönemi bir potada eritip Geleneksel olarak bir arada değerlendirmiş ve bu alanda çalışanları da Gelenekselciler olarak nitelendirmiştir.⁵¹ Yer olarak Avrupa'yı, aktör olarak ulus devleti, otonom alan olarak politikayı, yöntemibilim olarak ise tarihsel analizi seçen bu yaklaşımların farklılıklarının görüntüden ibaret olduğunu dile getirmişlerdir.⁵² Gelenekselci olarak nitelendirmelerinin nedeni ise bu teorilerin yöntemlerinin bilimsellikten uzak tarihsel metotta olduğunu düşünmeleridir.⁵³ Keza ilk dönemlerde uluslararası ilişkiler diğer bilimler gibi tarih biliminin de içerisinden çıkması dolayısıyla tarihsel bir anlatı söz konusu olmuştur.⁵⁴ Ancak zamanla değişen konjonktür nedeniyle metodolojik ve teorik olarak yeni yöntemlere yönelme sonucu tarihsel söylemden uzaklaşarak bilimsel söylem önem kazanmıştır.⁵⁵ Buradan hareketle eleştiriler sonucu çıkan tartışmaların asıl nedeninin epistemolojik olmaktan çok metodolojik kaynaklı olduğu görülmektedir.

1919'dan 1950'li yıllara kadar disiplinin bu ilk tartışmasının aslında olmadığını düşünen kesimler de mevcuttur. Hatta bu kesimler tarafından idealizmin Uluslararası İlişkilerin kurucu teorisi olmadığı, disiplinin 1919'dan önce şekillenmeye başladığı da dile getirilmiştir.⁵⁶ Yine bu konuda Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi dergilerinde bu teorilerin göreceli değerleri üzerine neredeyse hiç tartışma olmadığından söz edilmiştir. Mesela 1922'de kurulan, Mitrany ve Carr⁵⁷ gibi önemli araştırmacıların da katkılarının olduğu International Affairs, 1930'lar ve 1940'lardaki tartışmalardan bahsetmemiştir. Yine 1928'de kurulan The Canadian Journal of Economics and Political Science ise bu konuda önde gelen eserlerden olan E.H. Carr'ın yazdığı

⁴⁸ Çalş ve Özlük, 2007: 226-227; Schmidt, 2002: 13.

⁴⁹ Booth, 1991: 528; Thies, 2002: 148.

⁵⁰ Thies, 2002: 148.

⁵¹ Özlük, 2008: 376.

⁵² Denemark, 1999: 43.

⁵³ Özkan, 2019: 8.

⁵⁴ Leira ve Carvalho, 2015: XIX.

⁵⁵ Smith, 1999: 1.

⁵⁶ Ashworth, 2002: 44; Schmidt, 2002: 13.

⁵⁷ E. H. Carr, realizmin temellerinin atıldığı 1930'lu yılların en önemli düşünürlerindedir. Güç dağılımındaki eşitsizliklerin iyi analiz edilmediği sürece çatışmalar ve savaşların tam anlamıyla anlaşılamayacağını dile getiren Carr, ulusal güçlerini arttırmak isteyen devletlerin etki alanlarını genişletmek istemeleri dolayısıyla devletlerin çıkarlarının çatışacağından söz etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletlerin mevcut düzeni değiştirmeye çalıştıklarını, bu yüzden de İkinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiğini savunmuştur (Ateş, 17.10.2011, parag.5, <https://www.tuicakademi.org/fikir-babalarinin-isiginda-realizm-ve-neorealizm/e.t.31.05.2021>).

“The Twenty Years Crisis 1919-1939”⁵⁸ adlı kitabının bir incelemesini dahi basmamıştır.⁵⁹ Ashworth, Schmidt gibi düşünen kesimler tarafından iki savaş arası dönemi idealizm-realizm tartışması içerisinde okumanın disiplinin gerçek doğasını göz ardı etmeye neden olduğu iddia edilmiştir. Tabii ki kaydedilen bu gibi düşüncelerin olması bu tartışmanın yok sayılması anlamına da gelmemektedir.⁶⁰ Çünkü bu tartışma disiplinin kimliğinin kazanmasını sağladığı bir gerçektir.⁶¹ Bahsedildiği gibi tartışmaların kaynağı daha çok yöntemsel nedenlere de dayandırıldığı için kısmen farklı yöntemlerle aynı sonuçlara çıkıldığı söylenebilmektedir.

İdealizm-realizm tartışması disiplin içindeki kuramsal gelişimi başlatan olay olmakla beraber disiplinin otonomisini kazanması yine bu tartışma sayesinde olmuştur. Bu katkılar, birbirinden farklı olduklarını savunan bu iki yaklaşımın birbirlerini tamamlayıcı özelliği sayesinde süregelmiştir. Bundan sonraki yaklaşımlar ve tartışmalar ile de disiplin, kuramsal yapısını geliştirmiştir. Otonomisi her ne kadar korunmuş olsa da küreselleşmenin etkisiyle disiplinin çalışma alanı genişlemiş ve belirsizleşmiştir. Dolayısıyla farklı alanların konu kapsamına dâhil olma durumuyla karşı karşıya kalan alanın otonomisi tehdit ve tehlike altına girmiştir. Çalışma alanı bağlamında yeni adının Küresel İlişkiler olması bile muhtemeldir. Yine de idealizm ve realizmin ardından neo-realizm, neo-liberalizm gibi devam ya da bir başka değişle tamamlayıcı kuramların yerleşmesi Uluslararası İlişkilerin hem disiplin hem de kuramsal otonomisinin korunmasına katkı sağlayan gelişmeler olmuştur.⁶²

İki teori incelendiğinde ve tartışmaların ana eksenine bakıldığında şu detaylar göze çarpmaktadır: Realizm, zenginleşen ve güçlenen Atina’yı tehdit olarak algılayan Sparta ve diğer şehir devletleri ile Atina arasında Antik Yunan’da yapılan Peleponezya Savaşlarına kadar geri gitmektedir. İdealizm ise çatışmacı ve saldırgan duygu ve davranışların yargıdaki hataların sonucu olduğunu, ancak bilge bir kişiliğe sahip bireylerin ve -dolayısıyla toplumların- bu tür duygu ve davranışlara maruz kalmayacağını düşünen, dünya vatandaşlığını savunan ve Helen döneminde kurulan Stoa Okulu’na dönmektedir.⁶³ Yine bu teorilerin insan doğası hakkında da farklı görüş ve düşünceleri vardır. Morgenthau gibi realizmin önde gelen savunucuları insanın doğuştan gelen bir güç içgüdü ve saldırganlık duygusu olduğunu,⁶⁴ insanın her zaman önce kendi çıkarını düşündüğünü savunurken; idealistler, realistler gibi olanı değil olması gerekeni açıklayan ve insanın doğuştan iyi ancak sonrasında gelişen savaş gibi olaylar ile devlet gibi bağlayıcı kurumlar nedeniyle kötü olmaya mecbur bırakıldığını savunur.⁶⁵ Realistler için uluslararası sistemin ana aktörü olan devlet her şeyi belirleyenken, idealistler için bu sistemin aktörü yalnızca devlet değil STK’lar gibi devlet dışı aktörler de söz sahibidir. Yani onlar için devlet ana aktör değildir.⁶⁶ Evrensel ahlak ilkeleri realistlere göre devletlerin eylemlerinde önemsenmezken⁶⁷ idealistler için ahlak ilkeleri devletler arası ilişkilerde önemli rol üstlenmektedir.⁶⁸ Realistler göre siyasi güç ve güvenlik konuları birincil önem arz ederken,

⁵⁸ İdealizmin sorgulanmasını ve realizmin oluşturulmasını anlatan en önemli eserlerdendir. Carr, bilimlerin gelişimindeki emekleme döneminden sonra çözümlemenin önem kazandığı olgunlaşma döneminin yaşandığını ve realizmin de bu olgunlaşma dönemini oluşturduğunu savunmuştur. Olgunlaşma döneminde ise emekleme dönemindeki gibi “olması hayal edilene” değil “olana” odaklanıldığını eklemiştir (Eralp, 1996: 70). Uluslararası problemleri ilk kez ciddi ve analitik bir şekilde değerlendiren kitap bir teori kitabı olmamasına rağmen dönemine bu konuda rehber olmuştur (Ateş, 17.10.2011, parag.2, <https://www.tuicakademi.org/fikir-babalarinin-isiginda-realizm-ve-neorealizm/> e.t. 31.05.2021).

⁵⁹ Ashworth, 2002: 44.

⁶⁰ Özlük, 2019: 251.

⁶¹ Çalış ve Özlük, 2007: 226.

⁶² Ateş, 2009: 21-22.

⁶³ Kodaman ve Akçay, 2013: 132.

⁶⁴ Herz, 1981: 239.

⁶⁵ Falk, 1989, Akt. Kodaman ve Akçay, 2013: 133.

⁶⁶ Arı, 2004, Akt. Kodaman ve Akçay, 2013: 133.

⁶⁷ Donnelly, 2000: 7.

⁶⁸ Kodaman ve Akçay, 2013: 133.

ekonomi, çevre, ahlak gibi konular ikincil sırada yani daha önemsiz konuları oluşturmaktadır.⁶⁹ Ancak idealistler böyle bir ayrıma gitmeden bütün bu meselelerin aynı önem derecesine sahip olduğunu düşünmüştür. Realistler devlet içindeki siyasal düzeni (iç politikayı) hiyerarşik, devletler arasındaki siyasal düzeni (dış politikayı) anarşik olarak nitelerken,⁷⁰ idealistler bu ayrımın yanlış olduğunu çünkü iç politikadaki bir olayın dış politikayı etkileyebileceğini dile getirmişlerdir.⁷¹ Devletlerin kendi siyasi statülerini tayin etmenin en doğal hakkı olduğunu ve ancak bir başka devlet egemenliği altına girmeden barışın sağlanabileceğini söyleyen idealistlere⁷² karşın realistler anarşik olan sistemde milletlerin bağımsızlık isteklerinin sürdürülmelere neden olacağından bahsetmiştir.⁷³ Keza bunun pratikte ve en yakın tarihte örneğini tüm dünya Bosna Savaşı patlak verdiğinde yaşamıştır. Yugoslavya'dan ortaya çıkan milletlerin bağımsız olma istekleri yüzlerce insanın canına mâl olmuştur. Bu Savaş'ta İdealist düşünce doğrultusunda kolektif hareket edilerek savaşın önlenebileceği varsayımı da üst üste bulunulan girişimlerin başarısızlığı ile sonuçlanması dolayısıyla inandırıcılıktan uzaklaşmış görünmektedir. Gerçekçi bir şekilde sıfır toplamlı oyun mantığı ile kazanan ve kaybedenin olduğu sistemde kolektif hareket etmekle savaşların kesin olarak önlenemeyeceği yaklaşımı⁷⁴ ülkenin ve Bosna halkının bu Savaş'ın kaybedeni, çıkarı olan devletlerin ise kazananı olmasıyla haklılığını ispatlamıştır.

2. İdealist ve Realist Teoriler Doğrultusunda Büyük Devlet ve Uluslararası Örgütlerin Bosna Savaşı ve Dayton Barış Antlaşması'nda Etkisi

İyi bir uluslararası anlaşma yalnızca yapıldığı döneme uygun değil geleceğe yönelik de vizyonu olan anlaşmadır. Yalnızca çatışmaları durdurma amacıyla imzalanan bir anlaşma sürdürülemez dolayısıyla da sorunlara uzun vadede çözüm oluşturamaz. Zira Dayton Barış Antlaşması da o anlık barışı sağlamış gibi görüldüğü için başarılı sayılmış ancak günümüzde sistem sorunu başta olmak üzere özellikle ülkeye yönelik çok büyük yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Çatışmayı durdurmaya çalışırken yeni sorunlara mahal vermesi hem uluslararası hukuk ilkeleri hem uluslararası ilişkiler ilkeleri açısından aksaklığın olduğunu göstermektedir. Bunun yanında anlaşmalar, her bir tarafın müzakere masasından eşit derecede faydayla ayrıldığı takdirde düzgün sayılmaktadır. Tüm bunlardan dolayı Dayton Barış Antlaşması'nı İdealist ve Realist paradigmalardan irdeleyebilmek için Antlaşmanın ne amaçla ve nasıl yapıldığını analiz etmek önemlidir. Realistlerin gözünden bakılırsa, hayatta kalma içgüdüleri nedeniyle bir tarafın kazandığı öbür tarafın kaybettiği sıfır toplamlı oyun modeli ile karşı karşıya kalınmaktadır. İdealistlerin bakış açısıyla ise, eğer aktörler arasında karşılıklı bağımlılık geliştirilebilirse bölgesel ve küresel ölçekte istikrar sağlanabilecektir. Yaklaşık dört yıl süren savaşın neden bu kadar geç durdurulduğu konusu da analiz açısından ayrıca önemlidir. İçinde çok fazla dinamik barındıran ve komplike bir savaş olan Bosna Savaşı'nın⁷⁵ analizi için de tarihini ve geçmişten bu yana özellikle büyük devlet ve aktörlerin bu bölgedeki etkilerini -çıkarlarını- açıklamak gereklidir. Çalışmanın amacı doğrultusunda çok fazla tarihe inmeden yakın geçmişine bakıldığında belli başlı çıkarımlar yapılabilmektedir. ABD, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya hâkimiyeti rekabetinde, Sovyetler Birliği'nin ilerleyişini durdurmak için Wilson İlkeleri ile meşrulaştırmaya giderek dünya politikasına yön vermek istemiştir. ABD'nin bu stratejisinde Balkanları doğrudan ilgilendiren maddeler de bulunmaktadır.⁷⁶ Mesela ABD, diğer Avrupa devletleri gibi sömürgeleşme yoluna giden, Afrika, Ortadoğu, Balkanlar'daki topraklarını

⁶⁹ Oğuzlu, 2007: 8.

⁷⁰ Hobden, 1999: 258.

⁷¹ Kodaman ve Akçay, 2013: 133.

⁷² Sandıklı ve Kaya, 2013: 61.

⁷³ Herz, 1950: 160-161.

⁷⁴ Kegley ve Wittkopf, 1993, Akt. Çalış ve Özlük, 2007: 230.

⁷⁵ Güzelipek, 17.12.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=yBJF1fP5g0o> e.t. 05.06.2021.

⁷⁶ Poilain ve Teleki, 2010, Akt. Oğultürk, 2014: 101.

genişletmek isteyen ve hâlihazırda Doğu Akdeniz’de genişlemiş olan İtalya’nın etkinliğini kırmak için Sırbistan’ın Slav birliğine dayalı bir devlet kurmasına olanak tanıyıp İngiltere ve Fransa ile birlikte destek vermiştir.⁷⁷ Ancak Sırp-Hırvat-Sloven krallığı ile başlayan bu birlik Yugoslavya olarak ve kanlı çatışmalar ile son bulmuştur.⁷⁸ Ayrıca ABD, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra İkinci Dünya Savaşı’na kadar geçmişte izlediği yalnızlık politikasını uygulamış ve kendisini Avrupa da dâhil uluslararası sistemden izole etmiştir. Bu politikası nedeniyle, İkinci Dünya Savaşı’nda da ilk etapta tarafsız kalmış ancak daha sonra İngiltere vasıtasıyla Sırp gerilla hareketi olan Çetniklere askeri ve parasal destek sağlamıştır. ABD’nin müttefik grubundan savaşa dâhil olmasıyla ise savaş müttefiklerin lehine sonuçlanmıştır.⁷⁹

Bosna-Hersek’in de içinde yer aldığı Yugoslavya İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Sovyet politikaları üzerinden ilerlediği için bölge sosyalist politikalarla özdeşleştirilmiştir. Bu yüzden Sovyetler Birliği dağılana kadar Avrupa bu bölgeyi kendine tehdit unsuru olarak görmüştür. Bölge, Avrupa coğrafyasında olmasına rağmen Avrupalılar tarafından daha doğrusu Batı Avrupalılar tarafından ötekileştirilmiştir. Özellikle, bölgenin Batı Balkanlar olarak tabir edilen kısmı ekonomik yetersizliklerinden, etnik, dini, siyasi gibi iç çatışmalarından, siyasi ve demokrasi problemlerinden dolayı dışlanmıştır. Avrupa’nın bu görüşü Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra yani 1990’lı yıllardan itibaren geliştirdiği yeni politikaları sonucu değişikliğe uğramıştır.⁸⁰ AB’nin –henüz AT- ekonomik olarak başarıyla birleşmiş yapısını siyasileştirmeye çalışarak derinleşme ve genişleme politikaları oluşturmak istemesi ile bölgenin Sovyetler Birliği etkisi altından kurtulması ve Yugoslavya’nın dağılması aynı yıllara denk gelmiş ve AB oluşturduğu politikalar neticesinde bölge ülkeleri ile bütünleşmeye gitmek istemiştir. Büyük güç mücadelesinin bir kutbunda yer alan Sovyetler Birliği’nin ortadan kalkması ile egemenliği altındaki Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri başıboş kalmış ve buralara ulaşmak için Batı Balkan ülkeleri tampon konumda görülmüştür. Bu durum AB’yi stratejik olarak bölgeye çekmiştir. AB’nin 1993’te topluluk olmaktan çıkıp birlik olma yolunda resmi adımlar atma düşüncesi, gerek Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin gerek yine o dönemde dağılan Yugoslavya’dan bağımsızlığını almak isteyen ülkelerin desteğe ihtiyaç duymaları ve yeni güç arayışları sebebiyle bulunmaz bir fırsat olmuştur. Çünkü yeni bir devlet kurmak için uğraşmaktadırlar ve özellikle Batı Balkan ülkeleri bağımsızlık ve milliyetçilik adına verdikleri mücadelede insanlık dışı çatışmalar altında varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Zaten eskiden de çok gelişmemiş olan sosyal, siyasi ve ekonomik yapıları iyice kötüleşmiş ve kendi kendilerine yetememişlerdir. Ekonomik olarak yeterince iyi olan Avrupa’daki bu Birlik, onların aradığı güç kriterlerine uygun bir kurtarıcı unsur olmuştur. AB’nin 1993 yılında yürürlüğe koyduğu Maastrich Anlaşması ile üç sütunlu bir yapı oluşturulmuş ve bu sütunlardan birini kapsayan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Batı Balkanlar’da test edilme fırsatı bulmuştur.⁸¹

Avrupa devletleri ilk etapta Yugoslavya’nın parçalanması ile ortaya çıkan devletlerin tanınmasının bu denli karmaşık olacağını ve sert çatışmalara dönüşeceğini anlayamamıştır.⁸² Çatışmalar başladığında bunun yaygınlaşmasını ve ilerlemesini önlemek için 1991 yılında Avrupa Topluluğu Yugoslavya Konferansı toplanmıştır. Konferans dâhilinde çatışmaların nedenlerinin araştırılıp ne gibi önlemler alınacağına dair bir hakemlik kurumu oluşturulmuş ve daha sonra bu kurum komisyon başkanı Robert Badinter’e atfen Badinter Komisyonu olarak adlandırılmıştır.⁸³ Komisyonunda, Yugoslavya’nın hukuki varlığının korunmaya çalışılmasına rağmen söz konusu devletlerin tanınmasının hem etik açıdan uygun olacağı hem de bu sayede

⁷⁷ Bogdani ve Loughlin, 2007, Akt. Oğultürk, 2014: 101.

⁷⁸ Oğultürk, 2014: 102.

⁷⁹ Poilain ve Teleki, Akt. Oğultürk, 2014: 102-103.

⁸⁰ Akgün, 2013: 2.

⁸¹ Akgün, 2013: 2.

⁸² Azarkan, 2016: 144.

⁸³ Terrett, 2000, Akt. Azarkan, 2016: 145.

çatışmaların önüne geçilebileceği düşünülmüştür. Ancak bu düşünce çatışmaları engellemek yerine daha da ateşini fitillemiştir. Çünkü tanınan her devlet sonucu bir diğeri bağımsızlık için ayaklanmaya başlamış ve zaten etnik olarak karmaşık yapıda olan halklar birbiriyle anlaşmazlığa düşerek aynı ülkenin içinde sınır çatışmaları içine girmeye başlamıştır.⁸⁴ 1991 yılında Almanya'nın desteğiyle Slovenya ve Hırvatistan nispeten diğerlerine göre büyük çatışma yaşamadan bağımsız olmayı başarmıştır. Bu devletleri örnek alan Bosna-Hersek ve Makedonya da 1992'de bağımsızlık için mücadeleye girişmişlerdir. Slovenya ve Hırvatistan kadar şanslı olmayan bu devletlerin bağımsızlıkları tanınmış olsa da destek bulamamışlar ve özellikle Bosna-Hersek modern çağda Avrupa'nın ortasında eşi benzeri görülmemiş kanlı çatışmalara ve insan hak ihlallerine ev sahipliği yapmıştır.

1990'lı yıllarda Balkanlar'da meydana gelen çatışmalarda büyük ölçüde etnik ve dini bölünmelerin etkisi olduğu konusunda ortak bir kanı ve çatışmaların durdurulması konusunda Batı'nın askeri ile diplomatik müdahalesinin gerekliliği söz konusudur. Bu kanı doğrudur ancak eksiktir. Bölünmelerin temeline inildiğinde çatışmaların ekonomik ve politik süreçlerin de bir çıktısı olduğu görülmektedir. Bu yönden bakıldığında Yugoslav ekonomisinin Sosyalist politikardan arındırılarak kapitalist politikalar ile yeniden yapılandırılması ve uluslararası finans kurumlarının politikaları çatışmalar için yeterince açık bir neden olarak gösterilmemiştir.⁸⁵ Şöyle ki; Tito'nun ölmesi ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte 1980'li yıllarda IMF tarafından bölgeye ekonomi politikası dayatılmış ve bir zamanlar bölgesel endüstriyel güç olan Yugoslavya'nın çıkmaza girmesine neden olunmuştur. Oysa 1980'den önceki yıllarda Yugoslavya'nın yıllık GSYİH büyümesi %6,1, ülke vatandaşları eğitilmiş ve okuryazarlık oranı %91 dolaylarında seyretmiş ve hastane gibi temel ihtiyaçlar ücretsiz sunulmuştur. Ancak ABD öncülüğünde Batı'nın, başıboş kalmış bu bölgeye dâhil olmasıyla sanayi sektörü dağılmış, ekonomi çökmüş, ülkede işsizlik ortaya çıkarak parçalanmalar meydana gelmiştir. Tüm bunların çıktısı olarak da sosyalist temelli Doğu Avrupa ülkeleri pazar odaklı bir ekonomiye entegre edilerek liberalleştirilmiştir. Bunun yanında komünist hükümet ve partiler devrimlere teşvik edilerek yıkılmaya çalışılmıştır. Yani Yugoslavya'nın dağılışı sürecinde en büyük etkilerden birisi ABD'nin uyguladığı -Reagan dönemi politikaları- politikalar olmuştur.⁸⁶ Yugoslavya'nın konumu ABD'nin pazar ekonomisi için gayet elverişlidir ve ABD de bu durumu kendi çıkarlarına yönelik uygulamalarla kullanmış ve başarılı da olmuştur. Tito'nun ölmesi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte ideolojik bir boşluğa sürüklenen Yugoslavya, oluşan bu boşluğu ABD ve AB ile doldurmaya çalışmıştır. ABD ve AB hem Yugoslavya'dan ortaya çıkan devletlerin kendi kaderini tayin hakkına dikkat çekmiş hem de Avrupa'daki güvenlik ve istikrarın bozulmaması adına Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü savunmuş yani adeta paradoksa sürüklenmişlerdir.⁸⁷ Bu konuda, İdealist yaklaşıma göre barış ile istikrarlı ve güvenli bir uluslararası yapı oluşturulabilmesi için kendini yönetme ve bağımsızlığa sahip olmanın, bir ulusun içinde bu kurumları geliştirmenin ve bunun için de kendi kaderini tayin etmenin şart olduğu ileri sürülmüştür.⁸⁸

1989 yılında Miloseviç'in Sırbistan'ın başına gelmesiyle Sırp milliyetçiliği artmış ve Yugoslavya'nın denetimi, kendini mirasçı olarak gören Belgrad'ın eline geçmiştir. Sırbistan'ın diğer Yugoslav Cumhuriyetlerine yaptığı baskıdan dolayı kendi kaderlerini tayin etmek isteyen Cumhuriyetler ise bir an önce bağımsızlıklarını eline almak için harekete geçmiştir. Slovenya'nın gerek AB tarafından gözetilmesi gerek ordusunun güçlülüğü nedeniyle bağımsızlığını kazanması çok zor olmamıştır. Sırbistan tüm bunları görerek Slovenya'yı gözden çıkarmış ve diğer Cumhuriyetlere yönelmiştir. İlk bağımsızlığın ardından Hırvatistan,

⁸⁴ Azarkan, 2016: 144.

⁸⁵ Chossudovsky, 1997: 375.

⁸⁶ Chossudovsky, 2015: 3.

⁸⁷ Woodward, 1995, Akt. Oğultürk, 2014: 105.

⁸⁸ Herz, 1950; Mayall, 1994, Akt. Çalış ve Özlük, 2007: 231.

Makedonya ve Bosna-Hersek'in bağımsızlık talepleri kendilerine zor süreçler yaşatmıştır. Hırvatistan'da Sırlar ve Hırvatlar arasında yaşanan iç savaşta Miloseviç etnik Sırları destekleyerek Hırvatistan'ın bağımsızlığına engel olmak istemiş ancak yine başta Almanya olmak üzere AB'nin bazı devletlerinin müdahalesi ve desteğiyle yaşanan çatışmaların ardından Hırvatistan da bağımsızlığını kazanmıştır. Bosna-Hersek'in bağımsızlık isteği ve talebi ise beklenen gibi olmamıştır. BM'nin bağımsızlık için şart koştuğu ve bunun sonucunda 1992 yılında ülkede yapılan referandum Boşnakların ve Hırvatların bağımsızlık tarafından oy kullanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu sonucun ardından tek taraflı bağımsızlık ilan edilmiş ancak Sırlar kabul etmeyince çatışmalar emarelerini göstermeye başlamıştır. Bu çatışmalar kısa bir süre içinde uluslararası örgütlerin gözü önünde katliama dönüşmüştür. Bosna-Hersek'te yaşayan üç kurucu etnik grup birbirine girmiş ve ülke çözülmesi zor bir kargaşayla baş başa kalmıştır. Kargaşanın tüm Balkanlar'a hatta Avrupa'ya yayılması ihtimaline karşı uluslararası kamuoyu harekete geçmiş ancak kriz engellenememiştir. Bu bağlamda ilk önce 1992'de bölgeye BM bünyesindeki barış gücü UNPROFOR gönderilmiş ve bölgede silah ambargosu uygulanmıştır. Ancak Boşnaklar ve Hırvatlar silahsızlandırılırken Yugoslav Federal Ordusu tüm silahlarını Sırlara bıraktığı için bu gruplar resmen savunmasız bir şekilde Sırların ellerine teslim edilmiştir. Sırlara avantaj yaratan bu durum ile ardı arkası kesilmeyen katliamların artarak devam etmesi sonucu AB çözüm arayışları içinde görüşme ve girişimlerde bulunmuştur.⁸⁹

ABD'nin Yugoslavya'nın milliyetçilik sorunlarıyla uğraştığı bu dönemde Orta Doğu'da meydana gelen Körfez Savaşı ile ilgilenmesinden dolayı Yugoslavya sorunu ABD için geri planda kalmıştır. Çünkü bölge ne kadar coğrafi konum itibariyle ABD için elverişli bir alan olsa da enerji kaynakları bakımından ABD'nin ilgisini Orta Doğu kadar çekmemiştir. Dolayısıyla ABD o dönemde Balkanlar'a gereken ilgi ve desteği göstermemiştir.⁹⁰ ABD, Yugoslavya'dan bağımsız olmaya çalışan ülkelerdeki çıkan çatışmalarda ODGP açısından AB'nin faaliyet göstermesini daha uygun bulduğunu belirtmiş ve kendisini geri planda tutmuştur.⁹¹ Ancak AB tarafından krizi engellemek adına yapılan Lizbon ve Londra Konferansları, Vance-Owen ve Owen-Stoltenberg planları gibi girişimlerden başarı elde edilemeyince ABD müdahil olmak durumunda kalmış ve krizlerin çözümü için de BM'ye destek vermiştir.⁹² 1993'te ABD yönetimini Clinton'un devralması ve dünya kamuoyunun savaşın durdurulması gerektiği yönündeki baskıları ile her ne kadar ABD 1993'ten itibaren faaliyetlerine başlamış olsa da girişimleri pasif kalmıştır. Oysa Clinton, devlet başkanlığı seçimi öncesi oy kaybetmekten korkan ve Yugoslavya sorunlarına bulaşmak istemeyen Bush'u özellikle Bosna konusundaki ilgisizliği nedeniyle eleştirmişti. Süreç 1995'te Srebrenitsa katliamları ile hız kazanmış ve ABD bu krizdeki gecikmişliği ve isteksiz tutumu ile anılmıştır. Bu yüzden de hem o dönemde hem günümüzde eleştiriye maruz kalmıştır. Savaş yine de ABD girişimleri ile 1995 yılında ABD'de uzlaşmaya varılan Dayton Antlaşması ile durdurulabilmiştir. Antlaşma, Bosna-Hersek Cumhuriyeti adına Aliya İzzetbegoviç, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti adına Slobodan Milošević ve Hırvatistan Cumhuriyeti adına da Franjo Tuđman tarafından, antlaşmanın mimarı Amerikalı diplomat Richard Holbrooke gözlemciliğinde yapılmıştır.⁹³ Antlaşma ile Bosna-Hersek Devleti, %51'ini Boşnaklar ve Hırvatların yönettiği Bosna-Hersek Federasyonu, %49'unu Sırların yönettiği Sırp Cumhuriyeti ve bu iki entitenin ortak hâkimiyeti altında özerk bir bölge olan Brčko vilayeti olmak üzere parçalanmıştır. Ayrıca Bosna-Hersek Federasyonu'nun kendi içinde on kantona ayrılmasına karar verilmiştir.⁹⁴ Oysa Bosna-Hersek Anayasasını belirleyen Dayton Antlaşması ile tek devlet öngörülmüştü. Temel anayasanın yanında entitelerin ve kantonların da dâhil olmak üzere toplamda on üç anayasadan

⁸⁹ Özlem, 2012: 26-27.

⁹⁰ Gibbs, 2009, Akt. Oğultürk, 2014: 105.

⁹¹ Glenny, 2000, Akt. Arı ve Pirinççi, 2011: 4.

⁹² Atiyas, 1995; Kenar, 2005, Akt. Arı ve Pirinççi, 2011: 4.

⁹³ Türkeş ve vd., 2012: 7.

⁹⁴ Dalar, 2008: 98; Ekinci, 2014: 17.

bahsedilmektedir.⁹⁵ Bu parçalanma devlet mekanizmalarının karar alma süreçlerini zorlaştırmıştır. Çünkü her birinin birbiriyle ilişkisi olmayan bakanlıkları oluşmuş ve dolayısıyla yönetimleri de birbirinden bağımsız hareket etmiştir. Bu durum ülkeye siyasi zorluğun yanında maddi külfete getirmiştir.⁹⁶

Antlaşmanın uygulanabilmesi için NATO, bünyesindeki IFOR askerilerini ülkede bir yıllığına bırakmıştır.⁹⁷ 1996 Bosna-Hersek seçimlerinden sonra IFOR görevini tamamlamış ve çekilmiştir. Yerine istikrarın tam olarak sağlanabilmesi ve devam etmesi adına IFOR'un yarı gücüne sahip olan SFOR görevlendirilmiş⁹⁸ ve 30.000 asker kapasiteli SFOR, Müslümanlar ile Hırvatları iyi savaşılabilmeleri için eğitmiştir.⁹⁹ SFOR da 2004 yılında görevini tamamlamasıyla ABD, askerlerini Bosna'dan çekmek istemiş ve yerine AB bu görevi devralarak EUFOR yerleştirilmiştir.¹⁰⁰ Görülmektedir ki Antlaşma ile bağımsız bir devlet ilan edilen Bosna-Hersek pratikte uluslararası himayenin altında muhafaza edilmiştir.¹⁰¹ Bu Antlaşma, teoride ABD'nin insani müdahale adı altında NATO bünyesinde ülkeye kuvvet kullanımı pratikte ise yeniden inşa etme hatta yeni bir inşa modelidir. Keza ülkenin tüm siyasi sistemi en başından beri sosyalist sistemden liberal-demokratik bir sisteme dönüştürmeye çalışılmıştır.¹⁰² Bölge, ABD dış politikasında -Balkanlar genelinde- Rusya'ya karşı satranç tahtası olarak kullanılmıştır. 1995 Dayton Antlaşması'ndan beri de Bosna-Hersek ABD garantörlüğündedir ve başta kendi güvenlik ve istikrarını sağlamak adına Rus nüfuzunu engellemek için politikalar oluşturmuştur. ABD, Saraybosna'daki NATO güçleri ve IMF kredileri yoluyla ülkenin denetimini elinde bulundurmuştur.¹⁰³ Keza transit geçiş yolları üzerinde olan bu bölgenin denetimi bir süper güç olarak kendi elinde bulundurması bekası için büyük önem taşımaktadır. 1995 yılında ABD öncülüğünde, krizin önlenmesi için taraflar arasında imzalanan Dayton Barış Antlaşması ile ülke bir dönüşümün içine girmiş ve ülkeden bu Antlaşmanın uygulanması beklenmiştir. Hatta AB üyeliği için 1993 yılında oluşturulan Kopenhag kriterleri çerçevesinde bu durum şart koşulmuştur.¹⁰⁴ Dayton Antlaşması'nın hemen arkasından AB tarafından Batı Balkanlarda çatışmanın önlenmesi ve istikrarın sağlanması için Doğu Avrupa'da İstikrar ve İyi Komşuluk İlişkileri Süreci Deklarasyonu kabul edilmiştir. Tüm Batı Balkanlara yönelik olan bu sürecin asıl hedefi Dayton Antlaşması'nın uygulanabilmesi olmuştur. 1996 yılında ise Komisyon tarafından bölge ülkeleri için ekonomi ve demokrasiye yönelik yeni reformlar geliştirilmiştir. 1998-1999 yılları arasında gerçekleşen Kosova savaşının yaşanması ile çatışmaların tüm yapılan girişimler sonucunda önlenemediği anlaşılmış ve AB uzun vadeli yeni istikrar politikaları gerçekleştirmeye karar vermiştir. Bu çerçevede geçmiştekilere göre daha kapsamlı olan ve Batı Balkan ülkelerini kapsayan Güney Doğu Avrupa İstikrar Pakti oluşturulmuştur. Bu Pakt ile ekonominin iyileştirilmesi, güvenliğin sağlanması, iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi, zorunlu göçlerin önlenmesi gibi temel sorunlar üzerinde reformlar hedeflenmiştir. Böylece zamanla istikrar antlaşmaları AB'nin genişleme politikası haline gelmiştir. Çünkü tüm bu destek ve reformların başta Avrupa güvenliğini sağlamak açısından gerçekleştirilmesi gereklilik haline gelmiş ve bu çerçevede Batı Balkan ülkelerine belli kriterleri sağlaması koşulu ile AB'ye entegrasyon sözü verilmiştir.¹⁰⁵ Yani İdealist politikalar ile Realist yoldan yürünmeye devam edilmiştir.

⁹⁵ Dalar, 2008: 100.

⁹⁶ Barusic, 01.04.2021, parag.8, <https://www.sde.org.tr/dajana-barusic-arastirmaci/genel/dayton-baris-anlasmasininarindan-bosna-hersek-kose-yazisi-21699.e.t.07.06.2021>; Dalar, 2008: 100.

⁹⁷ Selver, 2003, Akt. Yapıcı, 2007: 9.

⁹⁸ NATO El Kitabı, 2001, Akt. Yapıcı, 2007: 9.

⁹⁹ Ellingwood, 1997, Akt. Yapıcı, 2007: 10.

¹⁰⁰ Yapıcı, 2007: 10.

¹⁰¹ Türkeş vd., 2012: 9-10.

¹⁰² Kurth, 2005, Akt. Yapıcı, 2007: 17.

¹⁰³ Progonati, 2020: 96.

¹⁰⁴ Progonati, 2020: 44.

¹⁰⁵ Progonati, 2020: 39-41.

Uluslararası örgütlerin en çok katılımlı ve en önemli kolu olan BM'nin ise Yugoslavya'da çıkan krizlere ilk faaliyeti, Sırbistan'ın Slovenya ve Hırvatistan'da başlattığı saldırıları tüm ikazlara rağmen durdurulmaması üzerine, 25 Eylül 1991'de BMGK'nın 713 sayılı karar neticesinde müdahale etmesiyle başlamıştır. Bu karar doğrultusunda hukuken egemen devletin iç işlerine müdahale etmemek için Sırbistan'a saldırı yapmak yerine silah ambargosu uygulanmıştır. Konsey üyelerinin çoğu krizi Yugoslavya'nın iç sorunu olarak değerlendirmiş ve uluslararası barışa tehdit içermediği konusunda hemfikir olsalar da bu krizin çıkışına neden olan çatışmalarda birçok kişinin hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Bu bağlamda bu karar, BM sözleşmesinin VII. bölümünde yer alan barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi durumunda alınacak önlemler kapsamındaki 39. maddesine¹⁰⁶ dayanarak alınmıştır.¹⁰⁷ 1992'de alınan 752 sayılı karara göre ise eski Yugoslavya tabiri kullanılarak Yugoslavya krizinin hukuki durumu değişmiştir. Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in tanınarak BM'nin bir üyesi olmaları itibarıyla krizler Yugoslavya'nın iç sorunu olmaktan çıktığı belirtilmiştir. Bundan sonra alınan birçok kararda da Sırbistan'ın haksızlığı dile getirilerek kınanmış ve durumun insan hakları ihlali olduğuna karar verilmiştir.¹⁰⁸ 21 Şubat 1992'de BMGK, UNPROFOR'un çatışma bölgelerinde görevlendirilmesine dair 743 sayılı kararı almıştır. UNPROFOR'un asıl görevlendirmesi Sırbistan ve Hırvatistan'daki çatışmalar olsa da Bosna Savaşı'nda da görevine devam etmiştir.¹⁰⁹ Alınan kararlar Sırbistan-Karadağ'a¹¹⁰ yaptırım uygulanacağı ve Bosna-Hersek'e de insani yardım yapılacağı belirtilmiştir.¹¹¹ Ancak her şeye rağmen BM'nin müdahaleleri yetersiz kalmış ve Savaş 1995 yılının sonlarına kadar durdurulamamıştır. Çünkü bu dönemde ABD'nin Yugoslavya krizi yerine Ortadoğu kriziyle ilgilenmesi, AB'nin yaptığı konferans ve görüşmelerin başarısız kalması, BM ve AB'nin olayları hukuki temele bağlarken geç ve yetersiz kalması Sırbistan'a fırsat sağlayıp daha fazla saldırmasına neden olmuştur. Ayrıca BM'nin Bosna'daki sivil halka yardım ulaştırılması ve çatışmalardan uzak tutulması için oluşturduğu güvenli bölgelerde hedeflenenin aksine ne yardım götürülebilmiş ne de düşmandan uzak tutulabilmiştir. Hatta BM'nin Hollandalı askerlerin denetimindeki barış gücü karargahına sığınan Boşnakların, Sırlara teslim edilmesi bu durumun trajedik bir kanıtı, BM'nin ise büyük ayıp ve utandırıcıdır. Keza katliamların en çoğu manidar bir şekilde BM tarafından güvenli bölge olarak ilan edilen şehirlerde yaşanmıştır. Tarihte Bosna Savaşı anlatılmak istenirken güvenli bölgelerden biri olan Srebrenitsa'da yaşanan katliamlar nedeniyle Srebrenitsa Katliamı diye bahsedilmesi durumun trajedisini ve BM'nin Sırp işgallerine olanak sağladığını gözler önüne sermiştir. Tüm bunlar ve ayrıca AB, ABD ve BM'nin kendi aralarında Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması mı yoksa devletlerin kendi kaderlerini tayin mi etmesi gerektiği konusunda birlik sağlayamamaları da Bosna Savaşı'nın bu denli çetin ve acımasız olmasına neden olmuştur. Üstelik Bosna Savaşı aslında sürpriz değil bilakis beklenen bir savaştı. Çünkü uluslararası sistemde ne zaman çözümler meydana gelse –Yugoslavya, SSCB gibi- o zaman bir güç boşluğu oluşmaktadır. Dolayısıyla Yugoslavya'nın çözülmesiyle ortaya çıkan güç boşluğu da yerini savaşa bırakmıştır.¹¹²

3. Antlaşmanın Realist Yansıması

Ulusal çıkar ve güç dengesi arasında sıkı bir bağ olduğunu savunan Morgenthau, realizmin temelini bu ilişkiye bağlamıştır. Devletin söz sahiplerini, kendi uluslarının çıkarlarını savunurken güçlerini dikkate alması gerektiği konusunda uyarmıştır. Yani ulusların güçleri ile

¹⁰⁶ “Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğumu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması için tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağı kararlaştırılır” (T.C. İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 14.; United Nations Treaty Collection, (28.10.1945), p.9.).

¹⁰⁷ Demirel, 2013: 156-157.

¹⁰⁸ Demirel, 2013: 157-159.

¹⁰⁹ Aytoğu, 2016: 70.

¹¹⁰ Yugoslavya.

¹¹¹ Aytoğu, 2016: 71.

¹¹² Güzelipek, 17.12.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=yBJF1fP5g0o> e.t. 05.06.2021.

uyumlu ulusal çıkarları savunmalarının yararına olacağını ortaya koymuştur.¹¹³ Güç dengesinin ise ancak savaşlar yoluyla değişebildiğini söyleyen realistler bu savaşlarda galip tarafa göre bir gücün düşüp bir gücün yükseldiğine ve savaşların uluslararası sistemdeki önemine dikkat çekmiştir.¹¹⁴

Neredeyse dört yıl süren Bosna Savaşı çok uzamış ve biran önce bitirilmesi gerekmiştir. Savaşı durdurmak ve uzlaşmayı sağlayabilmek adına atılan adımların¹¹⁵ hepsi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Uzlaşma için atılan bu adımlara söz konusu büyük devletlerin ve uluslararası örgütlerin gereken önemi vermemesi ve ABD'nin Bosna Sorunu'nu Avrupa sorunu olarak görmesi nedeniyle kendini angaje etmemesi başarısızlığın başlıca nedenleridir. Savaş döneminde, başarılı olunmasa da idealist yönde uzlaşma çerçevesi çizilirken¹¹⁶ Antlaşma realist perspektiften imzalanmıştır. ABD'nin tehdit mekanizmalarını kullanması bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir. Keza Bosna Savaşı'nda arabuluculuk misyonunu üstlenen ve Dayton Antlaşması'nın da mimarı olarak bilinen, eski Amerikalı diplomat Richard Holbrooke, barış için müzakerelerde bulunduğu bir sırada Boşnak lider Aliya İzzetbegović'e Antlaşmanın imzalanmayıp uzlaşmanın sağlanamaması durumunda saldırıların yalnızca Sırbistan'dan gelmeyeceğini, ABD'nin taraf tutacağını dile getirmiştir.¹¹⁷

Savaş sonlandıran Antlaşma ile etnik kıyım durmuş olsa da çatışmalar hala devam etmekte ve bölge potansiyel bir çatışma alanı durumundadır. Çünkü Antlaşma, bölgenin tarihi ve etnik gerçekliğini görmezden gelmiştir. Srebrenitsa başta olmak üzere etnik kıyım yapıldığı Savaş'tan önce Boşnaklara ait olan birçok şehir resmi olarak Sırbistan Cumhuriyeti (RS) topraklarına dâhil edilmiştir. Boşnakların temizlenerek yerlerine Sırların yerleştirilmesiyle Sırlar, bölge açma politikalarını mümkün mertebe yerine getirmiştir. Zira Antlaşma o an halkların çoğunluğuna göre paylaşım yapmıştır.¹¹⁸ Sadece bu sonuca bakılarak dahi Savaşın ve Antlaşmanın her iki tarafının eşit ve adil düzeyde çıktığı elde etmesi beklenirken sıfır toplamlı oyun teorisi kapsamında sonuçlandırıldığı görülebilmektedir. Antlaşma için Boşnak lider Aliya İzzetbegović ise *"Bu adil bir barış olmayabilir; fakat süren bir savaştan daha iyidir"* ifadelerini kullanmıştır. Antlaşma her ne kadar daha çok Sırların taleplerini karşılamış ve adil bir uzlaşma olmaktan uzak olsa da o an gerçekleşen çatışmaların durdurulmasını sağlamıştır.¹¹⁹

Etnik kıyım gerçekleştiren Sırlar, Antlaşma sayesinde Boşnaklardan temizledikleri yerlere yerleşme hakkı elde etmekle kalmamış siyasal haklar da elde etmiştir. Antlaşmaya göre oluşturulan devlet sisteminde Boşnak, Hırvat ve Sırlardan oluşan üç kurucu halk devlet başkanlığını da dönüşümlü olarak üstlenmeye başlamıştır. Her bir halkın veto hakkına sahip olması ülkedeki siyasi işlerin düzgün yürümesini engellerken Sırp devlet başkanı döneminde Sırbistan ile Hırvat devlet başkanı döneminde Hırvatistan ile ilişkilerin ne düzeye erişeceğini kestirilememesine neden olmuştur. Bir barış anlaşmasının hatta bir uluslararası anlaşmanın taraflar arasında askeri düzeyde çıkar sağlayan adil bir anlaşma olması ve yalnızca kısa vadede değil uzun vadede de çözümler sunup barışı sürdürebilmesi gerektiği bilinmektedir. Bu Antlaşma ise bölgede sürdürülebilir bir sistem oluşturamayan ve gelecek planları yapmadan imzalanan bir anlaşma olmuştur.¹²⁰ Zira günümüzde revize çalışmaları hatta Dayton 2 planları üzerine çalışılmaya da devam edilmektedir.¹²¹ Ancak bu çalışmalar hala sonuçlanamamış ve

¹¹³ Eralp, 1996: 74.

¹¹⁴ Eralp, 1996: 87.

¹¹⁵ Bkz. 1992 Lizbon ve Londra Konferansları, Vance-Owen ve Owen-Stoltenberg planları, Güvenli Bölgeler Planı.

¹¹⁶ Uzlaşma yönünde atılan adımlar idealist perspektiften düşünülse de yapılan konferans ve planlarda adaletli ve eşit bir uzlaşma ortaya konulmamıştır.

¹¹⁷ Dalar, 2008: 101; Güzelipek, 17.12.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=yBJF1fP5g0o> e.t. 05.06.2021.

¹¹⁸ Yenigün ve Hacıoğlu, 2010: 685-686.

¹¹⁹ Ceylan, 25.07.2016, <https://www.tuicakademi.org/dayton-antlasmasi-tarihi-gunumuze-etkileri-2/> e.t. 06.06.2021.

¹²⁰ Yenigün ve Hacıoğlu, 2010: 686.

¹²¹ Güzelipek, 17.12.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=yBJF1fP5g0o> e.t. 05.06.2021.

sorun bugün dahi çözüme kavuşturulamamıştır. Dahası Hırvatların ve Sırpaların sırtlarını yaslayacak bir başka devlet varken ülkedeki Boşnaklar Türkiye'den belli ölçüde destek sağlamış olsa da yalnız kalmıştır.

Dayton Barış Antlaşması'nın bir diğer önemli özelliği ise barış ve istikrarın sürdürülebilmesi için yetkiler yalnızca taraflara değil çeşitli uluslararası örgütlere ve bu örgütler aracılığıyla çeşitli devletlere verilmiştir. Hatta öyle ki bu Yüksek Temsilcilik, ülkenin kendi devlet kurumlarından daha üstün yetkileri elinde bulundurmakta ve ülke bu yüzden güç ve meşruiyet yönünden zayıf, bağımsızlıktan yoksun konuma gelmiştir.¹²² Yüksek Temsilcilik hesap verilebilirlikten uzak ve esnek yetkilere sahiptir. Tam bu noktada tarihte emsali görülmemiş bir şekilde uluslararası gücün keyfi kullanımı söz konusudur. Üstelik uzlaşma adı altında resmen bu Antlaşma taraflara dayatılmıştır. Keza ülke kurucu halkları, haklarından fedakârlık etme durumunda bırakılmış ve devlet kurumları adına kararlar alınmıştır.¹²³ Bu durum bir sorunu da beraberinde getirmiştir: Uluslararası örgütlerin kendince ülkedeki barış ve istikrarı sağladıktan sonra kademeli olarak güçlerini çekmekte ve bu yüzden oluşturulmaya çalışılan barış ve istikrarın sigortası da kesilmek durumunda kalacaktır. Bu sorun olduğu gibi Antlaşma için risk barındırmaktadır.¹²⁴

Antlaşmanın öngördüğü siyasal, sosyal ve ekonomik yeniden yapılanma yani ülkeyi yeniden inşa etme süreci çıkarılara hizmet ederek Antlaşmanın asıl hedefinden-barış içinde uzlaşmadan-uzaklaşılmasına neden olmuştur.¹²⁵ Uluslararası örgütlerin bu ülkedeki yetki alanına örnekler çoğaltılabilir. Mesela Antlaşma ile oluşturulan Bosna-Hersek Anayasası bile kurucu halkların resmi dilleriyle değil İngilizce olarak hazırlanmış ve öyle kalmıştır. Tüm bunlar analiz edildiğinde ülkeye öyle bir sistem inşa edilmiştir ki bir ülkenin iç işlerine karışılmasıyla yeni karışıklıklara mahal verilirken burada uluslararası örgütlerin ülkeye müdahale etmemesi durumunda ise işin içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Bu noktada büyük görev içerideki etnik halka düşmektedir. Kendi aralarındaki nefret söylemini kaldırıp birbirlerini ötekileştirmekten bırakmaları ve birbirlerine saygı duymaları gerekmektedir. Ancak bunlar dâhilinde ülkenin sosyal, siyasi ve ekonomik refah seviyesi yükselip güçlü konuma gelmesi mümkün gözükmemektedir.¹²⁶

4. Savaşları Önlemek İçin Oluşturulan Temel Argümanlar ve İşlerliği

Devletler uluslararası çıkar ve güç mücadelesine girdikleri zaman birbirlerine karşı potansiyel düşman konumuna geldikleri için çatışmalara ve savaşlara davetiye çıkarmaktadır. Savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği göz önünde bulundurulursa¹²⁷ idealizmin dayanak noktası olan uluslararası işbirliği sağlandığı takdirde savaşların ortadan kaldırılabilmesi ya da askeri düzeye indirilebilmesi mümkün hale gelmektedir. Bunun için oluşturulan askeri ittifaklarda yer almak savaş tehditlerini ortadan kaldıracağı için ekonomik güvenlik de beraberinde gelecektir.¹²⁸ Ayrıca ulusal ve uluslararası politikalarında kendi güvenlik çıkarlarına dikkat etmeyen bir devletin istila, parçalanma ve bağımsızlığının elinden alınması gibi sonuçlarla karşılaşması kuvvetle muhtemeldir. Bölünmüş devletler ise zayıfladığı ve güç kaybettiği için büyük devletlere karşı savunmasız kalmaktadır.¹²⁹ Balkan devletlerinin 90'lı yıllarda yaşadıkları trajedi bunun bir örneğidir.

¹²² Latif, 2006, Akt. Dalar, 2008: 103.

¹²³ Chandler, 2006: 23-25.

¹²⁴ Güzelipek, 17.12.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=yBJF1fP5g0o> e.t. 05.06.2021.

¹²⁵ Dalar, 2008: 107.

¹²⁶ Barusic, 01.04.2021, <https://www.sde.org.tr/dajana-barusic-arastirmaci/genel/dayton-baris-anlasmasinin-ardindan-bosna-hersek-kose-yazisi-21699> e.t. 07.06.2021.

¹²⁷ Çevik ve Bektaş, 2019: 232.

¹²⁸ Waltz, 2000: 18.

¹²⁹ Waltz, 2000: 37.

Ulus devlet yapısının küresel ölçekte yayılmasıyla ABD ve Avrupa merkezli kurumsallaştırılan ve kendi çıkarlarıyla yönlendirilen uluslararası alandaki ilişkilerde her ne kadar birlik, beraberlik, barış kavramları ön plana çıkarılmış olsa da Batı dışındaki örgütler kaosa ve az gelişmişliğe sürüklenmiştir. Batı ise barışçıl söylemleri doğrultusunda kural koyucu olarak dünya politikasında üstün bir konuma yerleşmiş ve dünya politikasının belirleyicisi olma rolünü üstlenmiştir.¹³⁰ Batının bu şekilde diğer devletlerle kurduğu ilişki dikey/hiyerarşik bir nitelik kazanmıştır. İki dünya savaşı arasında yaşanan gelişmelerden ve ilkinden sonra ikinci savaşın tekrar yaşanmasından anlaşılıyor ki idealist söylemler, Batılı devletlerin ulusal çıkarlarını korumak için oluşturdukları dış politika stratejileri olmuştur ve örneklerle doludur. ABD'nin Körfez Savaşları'ndaki söylemi, Yugoslavya'nın dağılması ile patlak veren çatışmalar ve devamındaki Bosna Savaşı, AB önderliğindeki NATO'nun Libya Hareketi, Arap Baharı adı altında Irak ve Suriye'de yaşanan ve yaşanmakta olan felaketler başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin "demokrasi, insan hakları, özgürlük" gibi söylemlerinin çıktılarınıdır. İdealist söylemleri ise tüm bunlara perde görevi görmüştür.¹³¹

Savaşı engellemek için temel şartlardan birinin uluslararası işbirliği ve örgütlenme olduğundan bahsedilmişken bir diğer şartın da uluslararası hukuk olduğu söylenmiştir. Tüm insanları bağlayacak ve kurallara uymadığı zaman yaptırım sağlayacak hukuk kurallarının barışı temin edebileceği öngörülmüştür.¹³² Bu doğrultuda 1920'de Uluslararası Daimi Adalet Divanı kurulmuştur.¹³³ 1928'de kurulan Briand-Kellog Paktı¹³⁴ ise savaşın ulusal politika için kullanılmasını yasaklamıştır. Ancak 1931 Japonya'nın Mançurya işgali, 1935 İtalya'nın Habeşistan işgali ve 1938 Almanya'nın Avusturya işgali Pakt'ın amacına hizmet edemediğini göstermiştir.¹³⁵ Şartlardan bir diğeri de silahsızlanmadır. Silahsızlanma ne kadar sağlanabilirse savaşlar o kadar önlenabilir hale gelmektedir.¹³⁶ Dönemin ABD Başkanı Roosevelt ise ne uluslararası hukuk ile ne silahsızlanma ile etkili bir sonuç alınabileceğini düşünmüştür. Bir ulus kendi güvenliğini kendi gücüyle koruyamıyorsa uluslararası örgütlerin hiç koruyamayacağını dile getirmiştir.¹³⁷ Bosna Savaşı'nda BM tarafından uygulanan silah ambargosu, Boşnakların Sırp'lara karşı savunmasız hale getirilmesine ve katliamların önünün açılmasına neden olmuştur. Bu noktada idealist politikaya göre Sırp'ların da silahlanması engellenmiş olsaydı kıyım gerçekleşmeyecekti ve savaş önlenilecekti. Roosevelt'in haklılığı burada görülmektedir.

1990'lı yıllarda Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'ndeki yaşanan çözülme ile birlikte ulusçuluk yeniden hız kazanmıştır. Buralardaki cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmesi sonucu iç savaşa kadar sürüklenmişlerdir. Özellikle Yugoslavya'nın etnik ve dini bakımdan sahip olduğu karmaşık yapı ulusçuluk bağlamında felaketlere sürükleyen ayrılıklara neden olmuştur.¹³⁸ İçerideki bu ulusal zenginlik birçok emellere hizmet etmiştir. Mesela Sırbistan Kosova, Bosna gibi çevre ülkelerdeki Sırp'larla birleşerek Büyük Sırbistan'ı kurmak ve Yugoslavya'nın varisi olarak iktidarı elinde bulundurmak istemiştir. Keza aynı şekilde Arnavutlar Kosova ve Makedonya'daki Arnavutlar ile birleşmek isterken Slovenya ve Hırvatistan ise tamamen bu bölgeden kendilerini ayrı tutup Avrupa'ya ait hissetmiş, Boşnaklar Bosna-Hersek'te varlığını ve dinini özgürce sürdürebilmek istemiştir. Milletlerin kendilerine ait ve çıkarlarına uygun bu gibi

¹³⁰ Kurubaş, 2012: 22.

¹³¹ Karabulut, 2014: 68-69.

¹³² Kodaman ve Akçay, 2013: 134.

¹³³ Shaw, 2018: 769. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerini BM'nin yargı organı olan Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'na bırakmıştır.

¹³⁴ Bu Pakt ABD'nin öncülüğünde kurulmuş ve ABD'nin Monroe Doktrini politikasından vazgeçmesine neden olmuştur. Kurulmasındaki amaç olan uluslararası işbirliği ve kolektif harekete paradoksal olarak SSCB-ABD gruplaşmasının başlangıcı olmuştur.

¹³⁵ Infoplease, 2017, parag.2, <https://www.infoplease.com/encyclopedia/social-science/government/intl-orgs/kellogg-briand-pact-e.t.26.05.2021>.

¹³⁶ Shaw, 2018: 134.

¹³⁷ Kissinger, 2000: 36.

¹³⁸ Uzgel, 1992: 217.

emeller bölgenin parçalanıp felaketslere sürüklenmesine neden olmuştur. Tüm bu ayrılıkçı hareketlerin nedeni ise bölgenin tarihinde yatmaktadır. Bölge uzun zaman Osmanlı ve Avusturya –Macaristan İmparatorluğu egemenliğinde kalmıştır ve doğu ile batıya ait din, kültür, gelenek, görenek gibi sosyal yaşam unsurları ve dahası ekonomik ve siyasi politikalar içinde harmanlanmıştır.¹³⁹ “Yugoslavya altı cumhuriyet, beş ulus, dört dil, üç din, iki alfabe, bir siyasal parti ve sadece Yugoslav (Tito)’dan ibarettir” sözü Yugoslav üst kimliği çerçevesinde bütünlüğü anlatmaya çalışsa da aslında bölgedeki farklılığı ortaya koymuştur.¹⁴⁰ Yugoslavya genelinde Bosna-Hersek özelinde çıkan anlaşmazlık ve çatışmalar etnik ve dini kaynaklı olmasının yanında aynı zamanda bazı bölge ülkelerin siyasi hedeflerine de ulaşmaya yöneliktir. Bosna-Hersek Savaşı’nda Sırbistan kendinden daha küçük ve güçsüz olan Bosna-Hersek’i tehdit yoluyla sindirmeye çalışmış direnmeler baş gösterince de işgal yoluna başvurmuştur.¹⁴¹ 1992-1995 yıllarında yaşanan neredeyse dört yıl süren Bosna Savaşı’nda Boşnaklara karşı insanlık dışı muameleler ve devamında etnik kıyım gerçekleştirilmiştir. Böylece Sırp lider Miloseviç önderliğinde başlatılan ve ABD, AB, BM başta olmak üzere büyük devlet ve örgütlerin sessizliği eşliğinde dünya savaşlarından sonra yaşanan en büyük savaş ve katliam yaşanmıştır. Son derece barbarca planlanıp hayata geçirilen bu savaş “Büyük Sırbistan”ın oluşturulması ve söz konusu büyük devlet ve bu devletlerin egemenliği altındaki örgütlerin çıkarları için yapılmıştır. Uluslararası Adalet Divanı, 2007 yılında gerçekleştirilen Bosna-Hersek soykırım iddiası davasında sadece Srebrenitsa’da yaşanan vahşeti soykırım olarak değerlendirmiş, diğer bölgelerde yapılan katliamları ise savaş kaybı olarak nitelendirmiştir. Bosna Savaşı’nın iki tarafın savaşı olarak değil tek taraflı soykırım olarak değerlendirilmesi gerekirken bahsedildiği gibi nitelendirilmesinin belli amaçları içerdiği aşikârdır. Sadece bu değil aynı zamanda soykırımın kimin tarafından yapıldığı uluslararası arenada hiç düşünmeden yanıtlanabilecek bir soruyken her hangi bir katil açıklanmamış olması da tepkilere yol açmıştır. Eğer bu açıklama yapılsaydı ve Sırbistan ile Sırp çetnikler sorumlu tutulmuş olsaydı Boşnaklar yüklü tazminat elde ederek Bosna’daki Sırp Cumhuriyeti’nden (Republica Sırpska) hatırı sayılır toprak parçası hak talep edebilecekti. Keza bazı şehirler yapılan soykırım sayesinde Sırp Cumhuriyeti’ne geçmiş ve Savaş sonrası imzalanan Dayton Barış Antlaşması ile oluşturulan düzen sonucu da resmileşmiştir. Bugün de bu durum devam etmektedir. Boşnak halkın aleyhine yapılan ve Bosna’nın siyasi statüsünü belirleyen bu Antlaşmanın aksaklığı uluslararası kamuoyunda tartışılmakla beraber hala yeni bir iyileştirme getirilebilmiş değildir.¹⁴²

Pek çok milliyetçilikten söz etmek mümkündür ve bunlardan bir tanesi de aşırı milliyetçiliktir. Bu milliyetçilikte, etnik ve dinsel gruplara mensup kişilere yönelik ayrımcılık ve şiddet uygulanmakta ve kişiler “öteki”leştirilmektedir. Bu milliyetçilik türü Balkan ülkelerinde 1980-2000 arasında Sovyetler Birliği’nin etkisinden çıkıp ABD’nin etkisine girdiği yıllarda işsizlik, yoksulluk, belirsizlik, güvensizlik nedenleriyle görülmüş ve yaygınlaşmıştır. İşsizlik, yoksulluk nedeniyle öteki etnik ve dinsel gruplar suçlanmıştır. Aşırı milliyetçi Bulgarlara göre Türkler, aşırı milliyetçi Sırlara göre Hırvatlar ve Slovenler gibi hep “öteki” yani yabancılar bu işsizlik ve yoksulluğun nedeni olmuştur. Çözüm olarak ise bu öteki grupların ekonomi-politik ortamdan temizlenmesi gerektiği sunulmuştur.¹⁴³ Ayrıca bu milliyetçilik kendi ulusal kimliğini yüceltmek için dini kullanmıştır. Hırvatlar için Katoliklik, Sırlar için Ortodoksluk, Boşnaklar için Müslümanlık kendi ulusal kimliklerinin bir parçası, bütünleyicisi olmuştur. Din kullanılarak ulusal kimlik yayılıp meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.¹⁴⁴ Aşırı milliyetçi politikalar genelde Yugoslavya devletlerini, özelde bu devletlerde yer alan etnik ve dini grupları çatışma ve savaş gibi büyük felaketslere sürüklemiştir. Bunlardan başı çekenler Bosna-Hersek’teki Sırp-Hırvat-

¹³⁹ Uzgel, 1992: 218.

¹⁴⁰ Ülger, 2016: 169.

¹⁴¹ Bağcı, 1992: 278.

¹⁴² Yenigün ve Hacıoğlu, 2010: 687.

¹⁴³ Sancaktar, 2010: 183.

¹⁴⁴ Sancaktar, 2010: 185.

Boşnak çekişmesi ve Kosova'daki Sırp-Arnavut çekişmesidir.¹⁴⁵ Bu çekişmelere sebep olan sadece grupların kendi aralarında birbirlerini ötekileştirmekten ibaret değildir. Tito'nun ölmesi ve akabinde Yugoslavya'nın dağılması ile bir yönetim boşluğu oluşmuş ve bu boşluğu çıkarları olan siyasetçiler, sosyalizmden kapitalizme geçen bu dönemde siyasi iktidarı ele geçirebilmek adına milliyetçiliği pekiştirerek milli liderlere dönüşmeye çalışmıştır.¹⁴⁶

5. Sonuç

Bosna Savaşı uzun süre sonra da olsa durdurulmuş ancak olağanüstü şartlarda oluşturulan Barış Antlaşması sadece mevcut durumdaki ateşi kesmiş ve gerçek bir barıştan uzak kalmıştır. Çünkü hala ülkede etnik ve kimlik sorunları olduğu için anlaşmazlıklar devam etmekte ve eğer Antlaşma revize edilip ülkenin sorunlarına çözüm getirilemezse her an geçmişini tekerrür edebilecek potansiyelindedir. Bu çözüm için ise önce uluslararası bir anlaşmanın temel gerekliliği olan adil bir sistem getirilip ülkenin iç işlerine müdahale edilmemesi gerekmektedir. Dönemin şartlarına göre bir an önce savaşı durdurmak için noksan yapılmış Antlaşması'nın artık üzerinden 26 yıl gibi uzun bir süreç geçtiği, o şartlar geride bırakıldığı ve daha akılcı kararların alınabileceği bir ortam oluştuğu için daha çözümcü, barışçı ve pragmatist bir revize şart olmuştur.

Self-determinasyon ilkesinin önemini vurgulayan İdealist yaklaşım düşünce itibarıyla istenen durumu savunsa da gerçek dünyada başarı sağlayamamıştır. Bu ilke, Bosna-Hersek'te çıkan çatışmaların bu derece sert olmasına zemin hazırlamıştır. Yugoslavya'nın bütünlüğü sağlanabilmiş olsaydı belki de anlaşmazlıkların bu denli sert olması engellenebilecekti. Pek tabii ki bölgenin yüzyıllardır zıt kültürlere ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmasından dolayı içerideki etnik zenginlik bir arada barış içinde yaşanmasına ne yazık ki olanak sağlamamaktadır. Bu noktada ulusların kendi kaderini tayin etmesi ya da bölgenin bütünlüğünün sağlanması yönünde her ne yolda gidilirse gidilsin bundan daha önemlisi güçlü olanın haklı olması yanlısından dönülmesi gerekmektedir. Gerçekçi olmak gerekirse, Uluslararası ilişkilerde güç kavramının ve çıkar ilişkilerinin ne denli hayati önem taşıdığı göz önünde bulundurulduğunda bu yanlıstan dönülmesi de ancak idealistlerin ütopyasında gerçekleşecektir. Bu ütopya ise gerek uzlaşma ve barış gerek insan hakları ve özgürlük gerek koruma ve güvenlik gerekse ekonomik, sosyal ve siyasi refah söylemleriyle uluslararası örgütlerin politik aracından öte gidemeyecektir. Bosna-Hersek gibi güçsüz devletler tüm bunlara muhtaç durumdadır ve bizzat kendi istekleriyle kabul etmek durumunda kalmaktadır. Dünyanın en çok katılımcısına sahip, barış ve güvenliğin teminatı olan ve ABD, Rusya, Avrupa devletleri gibi güçlü devletlerin tekelinde bulunan BM aracılığıyla güçsüz ve zor durumdaki ülkelerin bu istekli tavırları ise çıkar sırasına göre değerlendirilmektedir. Bu devletlerin bu duruma mecbur kalmamaları için tek çözüm yolu ise ideallerdeki gibi kendi aralarında bir birlik sağlayıp yeni neslini geçmişin intikamlarıyla değil bütünlük teması altında yetiştirmek olarak gözükmektedir. Keza teoride de Savaşı sonlandıran Dayton Barış Antlaşması da sorunları çözüme kavuşturup uzun vadede ülkeye birlik, bütünlük ve istikrar getirmeyi hedeflemiştir. Ne var ki bu hedefini gerçekleştirilememiştir.

¹⁴⁵ Sancaktar, 2010: 190.

¹⁴⁶ Sancaktar, 2010: 184.

Kaynakça

- Akgün, S., (2013). “Kosova’nın Avrupa Birliği’ne Entegrasyon Süreci ve Bu Süreçte Kosova Türkleri”. Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, 2(1), 1-14. <https://arastirmax.com/tr/publication/cankiri-karatekin-universitesi-uluslararasi-avrasya-strateji-dergisi/2/1/kosovanin-avrupa-birligine-entegrasyon-sureci-bu-surecte-kosova-turkleri/arid/7e47b39a-be63>
- Arı, T., (2012). Uluslararası İlişkilere Giriş. MKM Yayıncılık.
- Arı, T., Pirinççi, F., (2011). “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Balkan Politikası”. Alternatif Politika, 3(1), 1-30. <https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/paperDetail.xhtml?uId=26093&>
- Ashworth, L. M., (2002). “Did the Realist-Idealist Great Debate Really Happen? A Revisionist History of International Relations”. International Relations, 16(1), 33-51. <https://doi.org/10.1177/0047117802016001004>
- Ateş, A., (17.10.2011). “Fikir Babalarının Işığında Realizm ve Neorealizm”. TUIÇ, <https://www.tuicakademi.org/fikir-babalarinin-isinginda-realizm-ve-neorealizm/> (E.T. 31.05.2021).
- Ateş, D., (2009). “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm/ Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği”. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 10(1), 11-25. <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/55/72>
- Aydın, M., (1996). “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 51(1), 71-114. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001917
- Aydın, R., (2018). “Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet”. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 229-256. <https://doi.org/10.14782/marusbd.412645>
- Aytoğu, Ç. O., (2016). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları Doğrultusunda İnsani Müdahale, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Azarkan, E., (2016). “Devletlerin Tanınmasında Dönüm Noktaları: Badinter Komisyonu ve Kosova’nın Tanınması”. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(1), 143-184. <https://dergipark.org.tr/pub/inuhfd/issue/22415/239940>
- Bağcı, H., (1992). “Bosna-Hersek “Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş””. Tarih Araştırmaları Dergisi, 16(27), 257-279. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000057
- Barusic, D., (01.04.2021). “Dayton Barış Antlaşması’nın Ardından Bosna-Hersek”. Stratejik Düşünce Enstitüsü, <https://www.sde.org.tr/dajana-barusic-arastirmaci/genel/dayton-baris-anlasmasinin-ardindan-bosna-hersek-kose-yazisi-21699> (e.t. 07.06.2021).
- Booth, K., (1991). “Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice”. International Affairs, 67(3), 527-545. <https://www.jstor.org/stable/2621950>
- Britannica, “George Frost Kennan”. <https://www.britannica.com/biography/George-F-Kennan> (e.t.23.05.2021).
- Ceylan, N., (25.07.2016). “Dayton Antlaşması Tarihi ve Günümüze Etkileri”. TUIÇ Akademi, <https://www.tuicakademi.org/dayton-antlasmasi-tarihi-gunumuze-etkileri-2/> (e.t. 06.06.2021).
- Chandler, D., (2006). “State-Building in Bosnia: The Limits of “Informal Trusteeship””. International Journal of Peace Studies, 11(1), 17-38. <https://www.jstor.org/stable/41852936>
- Chossudovsky, M., (1997). “Dismantling Former Yugoslavia, Recolonising Bosnia”. Development in Practice, 7(4), 375-383. <http://www.jstor.org/stable/4029003>

- Chossudovsky, M., (2015). “How the IMF Dismantled Yugoslavia”. 1-10. https://www.grassroots-institute.org/uploads/1/3/4/5/13451637/064b92_how_the_imf_dismantled_yugoslavia.pdf (e.t. 08.06.2021).
- Çalış, Ş. H., Özlük, E., (2007). “Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 0(18), 225-243. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/448>
- Çevik, E. İ., Bektaş, G., (2019). “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 8(16), 229-236. : <https://dergipark.org.tr/bsbd>
- Dalar, M., (2008). “Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek’in Geleceği”. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(16), 91-123. <https://doi.org/10.11616/AbantSbe.232>
- Dallek, R., (1991). “Woodrow Wilson, Politician”. The Wilson Quarterly, 15(4), 106-114. <https://www.jstor.org/stable/40258177>
- Demirel, N., (2013). “Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu”. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 0(1), 152-172. <https://dergipark.org.tr/pub/fsmia/issue/6473/85521>
- Denemark, R. A., (1999). “World System History: From Traditional International Politics to the Study of Global Relations”. International Studies Review, 1(2), 43-75. <http://www.jstor.org/stable/3186380>
- Donnelly, J., (2000). Realism and International Relations. Cambridge University Press.
- Duchene, F., (1973). “The Study of International Affairs”. International Affairs, 49(1), 61-64. <https://doi.org/10.2307/2612906>
- Dunn, F. S., (1948). “The Scope of International Relations”. World Politics, 1(1), 142-146. <https://doi.org/10.2307/2009164>
- Ekinci, M. U., (2012). Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu. SETA, <https://www.setav.org/bosna-hersek-siyasetini-anlama-kilavuzu/>
- Eralp, A., (1996). “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”. Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar (ss.57-88). İletişim Yayıncılık.
- Evans, J. C., (1924). “Teaching of International Relations Through Social Studies”. Advocate of Peace Through Justice, 86(8), 487-491. <https://www.jstor.org/stable/20660683>
- Gavin, F. J., (1997). “The Wilsonian Legacy in Twentieth Century”. Orbis, 41(4), 628-641. [https://doi.org/10.1016/S0030-4387\(97\)90011-9](https://doi.org/10.1016/S0030-4387(97)90011-9)
- Gedik, Ö., Köküsarı, İ., (2014). “14 Aralık 1995 Dayton Antlaşması ile Oluşturulan Hükümet Biçiminin Bosna Pratiğindeki Sorunları ve Çözüm Önerileri”. Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 18(1-2-), 25-61. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0018853&lng=0>
- Gözen, R., (2019). Uluslararası İlişkiler Teorileri. İletişim Yayıncılık.
- Güzelipek, Y. A., (17.12.2020). Video Röportajı: Dayton Barış Antlaşması’nın Değerlendirilmesi. TUIÇ Akademi, <https://www.youtube.com/watch?v=yBJF1fP5g0o> (e.t. 05.06.2021).
- Herz, J. H., (1950). “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”. World Politics, 2(2), 157-180. <https://doi.org/10.2307/2009187>

- Herz, J. H., (1981). "Political Realism and Human Interests". *International Studies Quarterly*, 25(2), 237-241. <https://www.jstor.org/stable/2600354>
- Hobden, S., (1999). "Theorising the International System: Perspectives from Historical Sociology". *Review of International Studies*, 25(2), 257-271. <https://www.jstor.org/stable/20097593>
- Hollis, M., Smith S., (1990). *Explaining and Understanding International Relations*. Clarendon Press.
- Infoplease, (28.02.2017). "Kellog-Briand Pact". <https://www.infoplease.com/encyclopedia/social-science/government/intl-orgs/kellogg-briand-pact> (e.t. 26.05.2021).
- İlgen, F., (2019). *Realist Bir Bakış: Vestfalya Barışı ve Etkileri*. ICESS 2019.
- Kakışım, C., (2017). "Liberalizm Çağında Barış Çalışmaları ve Demokratik Barış Vizyonu: Teorik Bir İnceleme". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (50), 27-44. <https://doi.org/10.18070/erciyesuibd.368561>
- Karabulut, B., (2014). "Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi". *Gazi Akademik Bakış*, 8(15), 57-72. <http://www.gaziakademikbakis.com/en/article/gab-T-2018-113>
- Kissinger, H., (2000). *Diplomasi*. (Çev. İbrahim H. Kurt) Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kodaman, T., Akçay, E. Y., (2013). "The Idealism-Realism Debate in International Relations and Idealists' Ways of Ensuring the Peace". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 131-136. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/makusobed/issue/19441/206792>
- Kurubaş, E., (2012). "Uluslararası İlişkiler Düşüncesi ve Dünya Politikasında Değişimi Anlamak". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 9-34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbd/issue/19372/205514>
- Leira, H., Carvalho, B., (2015). *Halvard Leira-Benjamin de Carvalho (ed.). Historical International Relations*. SAGE.
- Levy, J. S., (2002). "War and Peace". *Handbook of International Relations*. SAGE Publications. 453-476.
- Little, R., (1999). "Historiography and International Relations. *Review of International Studies*", 25(2), 291-299. <https://www.jstor.org/stable/20097595>
- Oğultürk, M. C., (2014). "Kosova'nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 10(19), 99-132. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrjtj/issue/7524/99147>
- Oğuzlu, H. T., (2007). "Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor mu?". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(6), 1-35. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrjtj/issue/7537/99218>
- Özkan, F., (2019). "Uluslararası İlişkilere Disiplinlerarası Yaklaşım: Tarih ve Teori üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası İlişkiler*, 16(61), 5-22. <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.541513>
- Özlem, K., (2012). "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkan Politikalarının Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi". *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 23-40. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baed/issue/34531/381500>
- Özlük, E., (2008). "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Davranışsalcı Paradigmanın Anlamı, Kökeni ve Çatışma Çözümlemesi Örneğinde Davranışsalcılığın Katkısı". *Seçuk Üniversitesi*

- Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(0), 375-394.
<http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/423>
- Özlük, E., (2009). “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Soy Kütüğü”. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 9(17), 237-260. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28418/302589>
- Progonati, E., (2020). Avrupa Birliği'nin Arayışında Batı Balkanlar. Pegem Akademi.
- Sancaktar, C., (2010). “Balkanlar'da İşbirliğine Bir Engel Olarak Aşırı Milliyetçilik”. 3. Uluslararası Balkan Kongresi, 177-200.
- Sandıklı, A., Kaya, E., (2013). “Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(23), 59-79.
- Schmidt, B. C., (2002). “Anarchy, World Politics and the Birth of a Discipline: American International Relations, Pluralist Theory and the Myth of Interwar Idealism”. International Relations, 16(1), 9-31. <https://doi.org/10.1177/0047117802016001003>
- Shaw, M. N., (2018). Uluslararası Hukuk. (Çev. İbrahim Kaya vd.) Türkiye Bilimler Akademisi.
- Smith, T. W., (1999). History and International Relations. Routledge.
- Smith, T., (1995). “A Wilsonian World”. World Policy Journal, 12(2), 62-66.
<http://www.jstor.org/stable/40209416>
- Spegele, R. D., (1982). “Rediscovering Debates in the International Studies: Morton Kaplan's System Epistemology Revisited”. Theory and Decision, 14(3), 293-328.
<https://doi.org/10.1007/BF00133677>
- TESAD, (02.06.2019). “Yitirilen Bir Teori: İdealizm”. <https://www.tesadernegi.org/yitirilen-bir-teori-idealizm.html?93acee&93acee> (e.t. 09.06.2021).
- Thies, C. G., (2002). “Progress, History and Identity in International Relations Theory: The Case of the Idealist-Realist Debate”. European Journal of International Relations, 8(2), 147-185.
<https://doi.org/10.1177/1354066102008002001>
- Thompson, K. W., (1982). “Unity and Contradiction in the Theory and Practice of International Relations”. The Review of Politics, 44(3), 328-341. <https://www.jstor.org/stable/1407048>
- Türkeş vd., (2012). Kriz Sarmalında Bosna-Hersek: “Devlet Krizi”. TÜSİAD Dış Politika Forumu. <http://www.dispolitikaforumu.com/kriz-sarmalinda-bosna-hersek-devlet-krizi/>
- Uzgel, İ., (1992). “Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 47(1), 217-244. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001550
- Ülger, İ. K., (2016). Yugoslavya Neden Parçalandı?. Umuttepe Yayınları.
- Waltz, K. N., (2000). “Structural Realism after the Cold War”. International Security, 25(1), 5-41. <https://doi.org/10.1162/016228800560372>
- Weber, M., (1949). The Methodology Of the Social Sciences. Free Press.
- Yapıcı, M. İ., (2007). “Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri”. Uluslararası Hukuk ve Politika, 2(8), 1-24. <https://uhim.org/bosna-hersek-tegerceklestirilen-askeri-mudahalenin-uluslararasi-hukuktaki-yeri.html>
- Yenigün, C., Hacıoğlu, Ü., (2010). “Bosna-Hersek: Batının Güvenini Kaybettiği Medeniyet”. Dünya Çatışmaları, 1, 671-690. https://www.researchgate.net/publication/281440332_Bosna-Hersek_Bati'nin_Guvenini_Kaybettiği_Medeniyet_Bosnia-Herzegovina_The_Civilization_Where_the_West_Lost_Its_Trust